

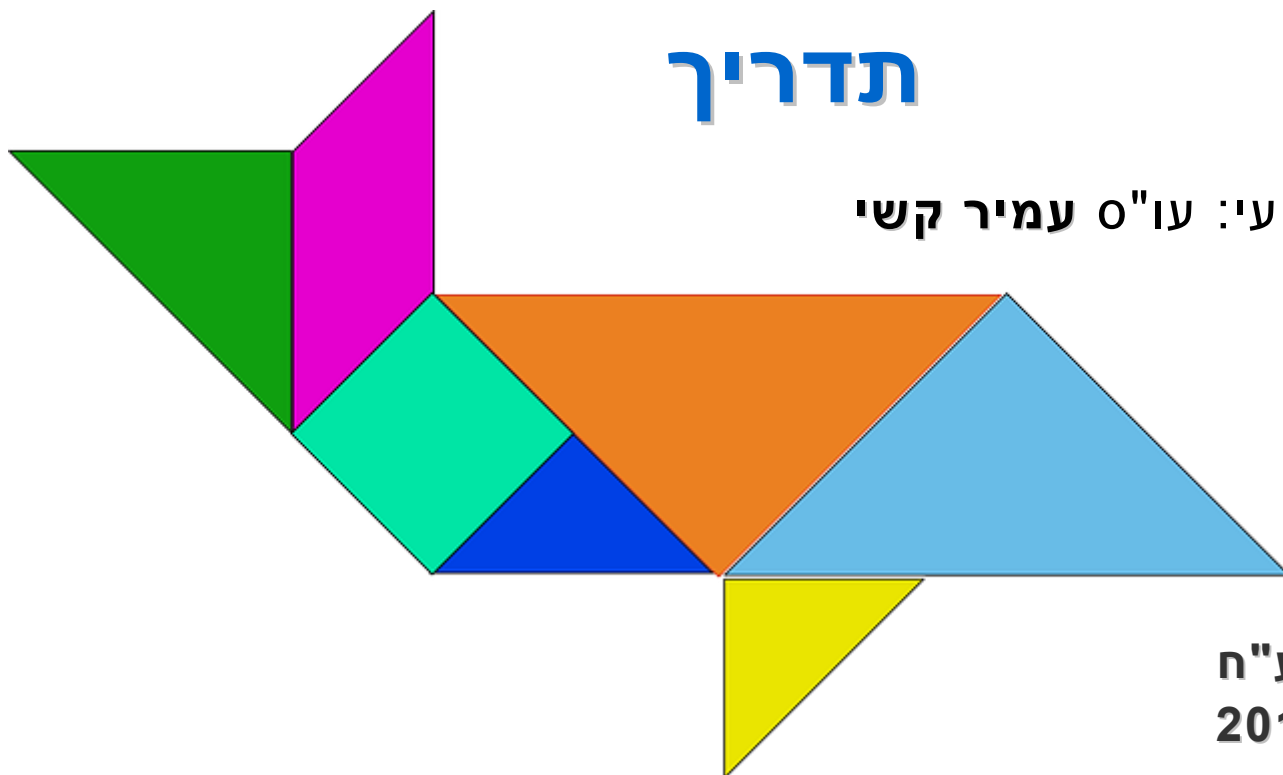
מדינת ישראל

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
האגף לשירותים אישיים וחברתיים
השירות לילד ולנוער

יישום של שיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה במחלקה לשירותים חברתיים: תדריך

ייעוץ מקצועי: עו"ס עמיר קשי

תמוז, תשע"ח
יוני 2018

חברי פורום ההיגוי לתדריך

- **עמיר קשי** - מפקח ארצי, ועדות תכנון-טיפול והערכה, השירות לילד ולנוער - יו"ר ועדת ההיגוי

חברות הוועדה (לפי א"ב של שם המשפחה):

- **אליה אדלר** - יו"ר ועדת תכנון-טיפול והערכה, המועצה המקומית קרני שומרון
- **כאמלה איוב** - יו"ר ועדת תכנון-טיפול והערכה, המועצה המקומית כפר יאסיף
- **אוסנת אנג'ל-רדאי** - מפקחת מחוזית - ירושלים, השירות לילד ולנוער
- **מירה ברודה** - יו"ר ועדת תכנון-טיפול והערכה, המועצה האזורית דרום השרון
- **איתנה ברמן** - סגנית מנהלת השירות לילד ולנוער
- **נורית ויסברג-נקאש** - מפקחת ארצית תחום משפחה, השירות לפרט ולמשפחה
- **מירב זינר** - מרכזת קורסים, בית הספר המרכזי
- **דניאלה כהן** - מפקחת מחוזית - ת"א והמרכז, השירות לילד ולנוער
- **רחל ללו** - יו"ר ועדות תכנון-טיפול והערכה, במינהל רווחה ושירותים חברתיים, עיריית נתניה

- **חלי מלכה** - מדריכה ראש-צוות, עיריית ראש העין
- **חגית מרקס** - יו"ר ועדת תכנון-טיפול והערכה, עיריית ירושלים
- **אהובה עקרי** - סגנית מנהלת מחלקת הרווחה, עיריית טירת כרמל
- **שרית צרפתי** - עו"ס ארצית לחוק הנוער, השירות לילד ולנוער
- **שושי קורקוס** - יו"ר ועדת תכנון-טיפול והערכה, עיריית עכו

✂ תודה לדר' **ענבל בר־און קיבנסון** על האפשרות לתעד את הרצאותיה, בנושא "שיתוף ילדים", שנערכו במסגרת קורס ליו"רים של ועדות תכנון-טיפול והערכה, בבית הספר המרכזי - בשנת הלימודים תשע"ז.

✂ תודה ל**מירה ברודה** ול**רחל ללו** על השיתוף בידע מקצועי מחכים ובניסיון העשיר.

✂ לדר' **חניטה קושר** - מביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פ. ברוואלד באוניברסיטה העברית בירושלים - תודה על ההתגייסות הזריזה לקריאת הטיוטה ולמשוב מלמד ומועיל.

✂ לעו"ד **ערן נריה** - ממנה ייצוג קטינים, מחוז צפון במשרד המשפטים - תודות למשוב המבהיר והמדויק.

כתיבה ועריכה: שרה קרניאל, בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה

בגלל אופייה של השפה העברית, נכתבה החוברת לעיתים בלשון נקבה ולעיתים בלשון זכר, תוך כוונת התייחסות מגדרית שווה.

ועוד: בכל מקום בו מופיעים המושגים "ילד" או "ילדים" - הכוונה היא גם לילדות, לנערות ולנערים (כולל בצורת היחיד).
לחלופין - יעשה שימוש במושג "קטין" (ולפי העניין - בצורת הרבים - "קטינים", "קטינות").

תוכן עניינים

עמוד	
4	ברכות - דליה לב-שדה , מנהלת השירות לילד ולנוער
5	פתח דבר - עמיר קשי , מפקח ארצי על וועדות תכנון-טיפול והערכה
6	מבוא: כיצד להעזר בתדריך?
8	חלק א': רקע ורציונל לשיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה
9	1. שיתוף ילדים: תשתית מושגית
13	2. מדיניות שיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה
15	חלק ב': "ארגז כלים" לשיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה
16	3. מודל-עבודה לשיתוף ילדים
16	א. הכנת חברי הוועדה
19	ב. הכנת הילד
24	4. סוגיות פרקטיות בשיתוף ילדים: שיקולי-דעת להתמודדות ודוגמאות
24	א. איך לאזן בין זכויות ילדים לבין זכויות הורים?
25	ב. כיצד לפעול בהעדר התנועה ברורה ליכולת הילד להשתתף בוועדה?
26	ג. כיצד לפעול במצב של אי-הסכמה במחלקה על אופן שיתוף הילד?
26	ד. מה לעשות כאשר ההורים מהססים/נרתעים משיתוף הילד בוועדה?
27	ה. איך לפעול במצב של ניכור הורי?
28	ו. איך לפעול כאשר מדווח על קונפליקט בין ההורים לילד, שעלול להתפרץ במהלך ישיבת הוועדה?
30	ז. איך לשתף ילד בפגישת ועדה, כאשר יש לו מייצג-קטין (אפוטרופוס לדין)?
31	חלק ג': נספחים
33	5. כלי עזר
33	א. שיחת הכנה עם ילד לקראת ישיבת הוועדה בעניינו (מאגר של שאלות ומערכי פעילויות מסייעות להכנה)
37	ב. תצפית ככלי למידה על ילדים (דף מידע לעו"ס ושאלות לדוגמה)
39	ג. הערכת התאמה להשתתפות הילד בפגישת ועדה (רשימת תיוג)
40	ד. "השמעת קולו של הילד": כיצד ליישם? (רשימת תיוג)
41	ה. השתתפותך בוועדת תכנון-טיפול והערכה (דפי מידע: ♦ לילדים בגיל 10 - 13; ♦ לילדים בגיל 14 - 18)
43	ו. הערכת התועלת משיתוף ילדים (דוגמאות לשאלות-משוב: לילדים, להורים, לעו"ס)
46	6. מקורות מומלצים לקריאה ולהעשרה (ביבליוגרפיה מוערת)

"החיפוש החל ברעיון, שבחוויות מלאות הדמיון של הילדות, אפשר למצוא את הגרעין החיוני של צורות המחשבה האנושית הגבוהות ביותר" (אדית קוב, 1977, **האקולוגיה של הדמיון בילדות**).

סעיף 12 באמנת זכויות הילד, אשר מגדיר את זכותם של ילדים להיות שותפים פעילים בתהליכי קבלת החלטות בנושאים הקשורים לחייהם, כולל התייחסות לשיתוף ילדים בכל תחומי החיים בהתאם לגילם ולכישוריהם המתפתחים - בזירה המשפחתית, הקהילתית, הבית ספרית והממשלתית.

הזכות הזו, הנשענת על תפיסות הומניסטיות מתקדמות, לא נולדה מתוך נאורות דמוקרטית בלבד, אלא גם מתוך חשיבה פרגמטית, שילד חווה ומרגיש את מצבו, מסוגל ויודע לבטא את צרכיו, מגיל שבו כשריו המילוליים מפותחים דיים. אם לא נתייחס לקולם של ילדים ולא נשתפם בעולמנו, שכן כולנו יצא בהפסדנו!

עלינו כאנשי מקצוע, להנגיש את הזכות הזו לילדים ולאפשר להם באמצעים מותאמים לממש זכות זו ולא לבטלה או לדלג מעליה.

מכאן, חשיבותו הגדולה של תדריך זה.

בפעם הראשונה, אומר השירות לילד ולנוער; לא מספיקה הרמה ההצהרתית: אנו מפתחים כלי, שמנחה את העובדים הסוציאליים, כיצד להביא את ההצהרות היפות לידי מימוש מעשי.

אנו מצפים, שעם הפצת התדריך לשטח, שיתוף ילדים והשמעת קולם בצורה מותאמת, יהפכו להיות מציאות מתוקלת ומשולבת בעבודתן של ועדות תכנון-טיפול והערכה.

אני מברכת את כל הנושאים במשימה והשותפים לדרך: חברי ועדת ההיגוי, מפקחי השירות לילד ולנוער במטה ובמחוזות, העובדים הסוציאליים בתפקידיהם השונים במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות וכמובן את יו"רי ועדות תכנון-טיפול והערכה. כולכם שותפים לחובה ולאחריות, לוודא יישום תפיסת השיתוף בכל הוועדות בארץ.

תודה מיוחדת לעו"ס **עמיר קשי**, המפקח הארצי על ועדות תכנון-טיפול והערכה: ללא אמונו בתהליך ומחויבותו הערכית, היינו עדיין "מרחפים" בעולם של הצהרות ומילים יפות. עמיר מאמין, דוחף ופועל למימוש התע"ס כלשונו ובעיקר כתפיסה.

אני בטוחה, שהכלי יוטמע בעבודת המחלקות לשירותים חברתיים ובעשייה של העובדים הסוציאליים, לטובת כולנו ובעיקר לטובת המשפחות והילדים.

בהצלחה,

דליה לב-שדה

מנהלת השירות לילד ולנוער

מתוך תע"ס 8.9: "עקרון השותפות - הכרה בזכותם של ההורים והילדים להיות שותפים בתהליכי ההחלטה בעניינם", "עקרון ההשתתפות - זכותם של ההורים והילדים להישמע בהליכים ובדיון על הטיפול בהם" (סעיפים ו'5 ו-ז'5 בתע"ס). עקרונות אלו מובילים גישה מקצועית חדשה ומעודכנת בוועדות לתכנון-טיפול והערכה. **הילד מבקש שאיש המקצוע יקשיב לו: לא רק ישמע אותו.**

מטרת התדריך היא לתת ידע וכלים ליו"רי וועדות לתכנון-טיפול והערכה ולאנשי המקצוע הנוספים, הלוקחים חלק בוועדות, על מנת ליצור שיחה תוך דיאלוג עם הילד ולאפשר לו להפוך ל**שותף** בכל התהליך הטיפולי. הציר המרכזי של תדריך זה מתמקד במתן מענים יישומיים למורכבות ולאתגרים הקיימים בהכנה ובשיתוף של ילדים בוועדות לתכנון טיפול והערכה. **שיתוף הילד** בתהליך עבודת הוועדה חיוני, אפילו הכרחי, לבניית חוויה תומכת בילד ובתא המשפחתי בכללותו ומעצימה אותם. זאת על מנת לחזק את מעורבותם בתכנית הטיפול, שגובשה בוועדה לתכנון טיפול והערכה.

קיימים חוקים, הצעות-חוק, מחקרים, מאמרים ופרקטיקות טיפוליות, שמכוננים "לפצח" את סוגיית שותפות הילדים. התדריך עוסק באופן בניית השיתוף והשותפות של הילד בוועדות לתכנון-טיפול והערכה. התדריך מתבסס על 'חוכמת המעשה', אשר נצברה לאורך השנים במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות ובשירות לילד ולנוער. נעדכן את התדריך, ככל שיתפתחו בעתיד דרכי פעולה טיפוליות נוספות.

ברצוני להודות -

♦ **לחברי וועדת ההיגוי**, שליוו את תהליך כתיבת התדריך ותרמו לו;

♦ **לגב' דליה לב-שדה - מנהלת השירות לילד ונוער** על הובלה נחושה של ערך שותפות הילד בכל התהליכים ולהנהלת השירות - הבית המקצועי שלי;

♦ **לגב' ורד רוטפוגל - מפקחת קהילה ארצית בשירות** על הליווי המקצועי והאישי לאורך השנים;

♦ **לעו"ס המשפחה, למדר"צים ולעו"ס לחוק**, אשר מטפלים יום יום בילדי ישראל ומסייעים לקידום ולרווחתם; **למפקחי השירות לילד ולנוער במחוזות**, אשר מקדמים את המדיניות ומדייקים אותה;

♦ **לגב' שרה קרניאל**, שכתבה וערכה בנועם הליכותיה ובמקצועיות רבה את התדריך.

תודה אחרונה ומיוחדת ליו"רי **וועדות לתכנון טיפול והערכה**, שמנצחים יום יום שעה שעה על וועדות לתכנון טיפול והערכה ומתמודדים עם האתגרים הרבים שהדיון בוועדה מזמן להם.

תדריך זה מוקדש באהבה רבה **לכל הילדים** בישראל שמקווים לעולם תומך, מכיל וסובלני עם יותר הקשבה ופחות פטרונות. כולי תקווה, כי אנו המבוגרים, גם בעזרת התדריך, נוכל לבנות עבורם **סביבה טובה וראויה בהווה למען העתיד**.

עמיר קשי

מפקח ארצי, ועדות תכנון-טיפול והערכה
השירות לילד ולנוער

מבוא: כיצד להעזר בתדריך?

"עבודת צוות - מחלקת את המשימה ומכפילה את ההצלחה"
אלמוני

רקע

ועדות תכנון-טיפול והערכה מופעלות על ידי המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות. הוועדה הינה בליבת הפעילות במחלקה וייעודה - • לדון בילדים ובבני נוער - קטינים, שנתונים במצבים של סיכון וסכנה; • לקדם במסגרתה תהליך טיפולי אפקטיבי. זאת בדגש על שיתוף המשפחה וכלל שניתן - **בשיתוף הקטינים עצמם.**

תדריך זה הוא חלק מסדרת מהלכים, אשר מתבצעים בהובלת השירות לילד ולנוער. מטרתם - לחזק ולמקצע את עבודת הוועדה בכלל ואת תפקיד יו"ר הוועדה בפרט. הפעילויות כוללות - הכשרות, השתלמויות בשדה, הפקת תע"ס עדכני, [תע"ס 8.9](#), שיצא לאור בתחילת שנת 2017. כמו-כן, בסוף ינואר 2018, הופץ [תזכיר לחוק הסעד \(ועדות תכנון-טיפול והערכה\), התשע"ח-2018](#).

התדריך מרחיב ומעבה את פרק "שותפות והשתתפות ילדים בוועדות לתכנון-טיפול והערכה"¹. תהליך הפיתוח של התדריך לונה על ידי פורום היגוי מקצועי, בהשתתפות - יו"רי ועדה (חלקם גם עו"ס לחוק נוער / עו"ס לסדרי דין), ראש צוות (כמייצגים מחלקות לשירותים חברתיים ברשויות מקומיות בפריסה גאוגרפית ועם מאפיינים מגוונים); מרפצת תכניות הכשרה בביה"ס המרכזי; סגנית מנהלת השירות לילד ולנוער, מפקחים ארציים ומפקחים מחוזיים בשירות לילד ולנוער. בנוסף לתשומות של פורום ההיגוי, לשיחות ולראיונות עם יו"רי ועדות, נאסף מידע מגוון בכתב והתקבלו משובים על טיוטות התדריך ממגוון מומחים.

מטרות התדריך

התדריך נועד לציד, להוסיף ולחזק ידע, מידע, שיטות-טיפול לשיתוף ילדים במסגרת עבודת הוועדה, כמו-גם להעשיר את "ארגז הכלים" המקצועי של יו"ר הוועדה ושותפיו. זאת בדגש על המרכיבים הבאים -

- תפיסה מקצועית המבוססת על מדיניות ונהלים מקצועיים, שפותחו בשירות לילד ולנוער;
- מודל עבודה לשיתוף ילדים בוועדות תכנון-טיפול והערכה;
- דרכים להתמודדות עם סוגיות אופייניות בפרקטיקה של שיתוף ילדים בוועדות;
- מגוון כלי עזר יישומיים, המסייעים לשיתוף ילדים בוועדות;
- הפחתת חשש לקיים שיחות עם ילדים ובני-נוער.

¹ הפרק נכתב על ידי **מירב זינר**. הפרק מופיע בחוברת **ועדות תכנון טיפול והערכה**, שהוכנה על ידי **אוסנת אנג'ל-רדאי** ב-2014 ומשולב באתר [קהילת הידע ועדות לתכנון-טיפול והערכה](#).

למי מיועד התדריך?

התדריך מכונן לבעלי התפקידים הבאים -

- ✓ יו"רים של ועדות תכנון-טיפול והערכה;
- ✓ מנהלי מחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות;
- ✓ מדריכים וראשי צוותים;
- ✓ עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים (להלן: מחלקות, מחלקה);
- ✓ עו"סים הפועלים עם ילדים במצבי סיכון במסגרת של שירותים בקהילה ושירותים חוץ-ביתיים;
- ✓ עו"ס לחוק האימוץ (הפועלים ברמה המחוזית);
- ✓ מפקחי השירות לילד ולנוער;
- ✓ אנשי מקצוע שמשותפים בוועדות תכנון-טיפול והערכה (ממערכת החינוך; ממערכת הבריאות; נציגים של מסגרות טיפול קהילתיות וחוץ-ביתיות).

המלצות לשימוש בתדריך

התדריך כולל קישורי אינטרנט המאפשרים הרחבה והעמקה בנושא המוזכר. לפיכך, מומלץ לקרוא את התדריך בגרסתו הממוחשבת, כולל חיבור לאינטרנט, המנגיש בלחיצת עכבר², חומרים נוספים. הקישורים הללו מסומנים בצבע [כחול בהיר וקו מתחת](#), כאן לדוגמה מוצג קישור אל [אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים](#). התדריך מותאם לקריאה אישית, אפשר להשתמש בו כחומר רקע להדרכה ולהנחיה (פרטניות וקבוצתיות) וכן לשלבו בהכשרות.

התדריך הוא אחד האמצעים לפתח ולחזק תהליכי למידה בתחום שיתוף ילדים, הן בקרב יו"רי ועדות תכנון-טיפול והערכה והן בקרב שותפי התפקיד שלהם - בתוך המחלקה ומחוצה לה. כולכם מוזמנים בכל עת - להאיר ולהעיר, להוסיף ולהציע תכנים רלוונטיים.

משוב, רעיונות והצעות ניתן לשלוח אל -

עמיר קשי, מפקח ארצי על ועדות תכנון-טיפול והערכה בשירות לילד ולנוער,

בכתובת הבאה: AmirK@molsa.gov.il

² השימוש בקישורים החיצוניים נעשה באמצעות העמדת הסמן על הקישור, לחיצה על המקש הימני בעכבר ולאחר שנפתחת חלונת - ללחץ על השורה "פתח היפר-קישור".

חלק א':

**רקע ורציונל לשיתוף ילדים
בוועדת תכנון-טיפול והערכה**

1. שיתוף ילדים: תשתית מושגית

בפרק זה נבדיל בין המושגים "השתתפות", "שיתוף", "שותפות" וכן נציג את המקור לתפיסת זכויות הילד, אשר מהווה בסיס לשיתופו בהליכים הנוגעים לעניינו. בנוסף, נסקור בקצרה - עקרונות וממצאים מתוך עבודות ופרסומים מקצועיים העוסקים במשמעויות שיתוף ילדים, בדגש על ועדות תכנון-טיפול והערכה.

מושגים

על פי הוראות תע"ס 8.9 - [ועדת תכנון-טיפול והערכה - תפקידה ודרכי עבודתה](#) - "ילדים" מוגדרים מגיל לידה ועד 18 (סעיף 2/ג)³. ככלל, ילדים שעניינם מובא לדין במסגרת הוועדה הינם קטינים, אשר נמצאים על רצף מצבי סיכון וסכנה. זאת על פי תבחינים המפורטים בתע"ס (סעיף 3). אחת ממטרות הוועדה היא "מתן מרחב לשותפות עם ההורים והילדים ביחס לדאגות שעולות ממצבם" (סעיף 4/ג). לצד "שותפות", **מוזכרים בתע"ס** גם "שיתוף" ו"השתתפות", בהקשר לפעולת הוועדה.

למרות שהשורש "ש.ת.פ" מופיע בכל המושגים הללו⁴, הרי שיש הבדלים פרקטיים ביניהם: **השתתפות** (Participation) - ייצוג באמצעות נוכחות: האדם נמצא בגופו במקום מסוים או באירוע נתון. **לדוגמה**: הנער השתתף בדיון הוועדה בעניינו; עו"ס המשפחה הכינה את הילדה להשתתפותה בוועדה. **שיתוף** (Cooperation) - נכונות, הסכמה, מתן רשות של פלוני לאפשר לאחר - לעשות דבר-מה ביחד. **לדוגמה**: כחלק מהדיון בוועדה, היו"ר שיתף את הנערה בדאגות ההורים - מצד אחד ובדאגת העו"ס לחוק נוער - מצד שני. לאחר מכן בקש לשמוע מה דעתה על הדברים שנאמרו. **שותפות** (Partnership) - **זכות** לקחת חלק בדבר עם אחרים, עשייה בצוותא של שני צדדים. **לדוגמה**: ילדי המשפחה, (בני 10, 13 ו-15) ממשו את הזכות לשותפות באמצעות העלאת פתרונות, אשר נכונים, לדעתם, למצב המדאיג.

המושגים מבטאים מעין מדרג ביחס לרמת המעורבות של הילד:

המושג ←	השתתפות ⁵	שיתוף ⁶	שותפות
רמת המעורבות ←	ראשונית : הציפיה מהילד היא בעיקר לנוכחות ולמענה, כאשר פונים אליו.	בינונית : ניתנת הזדמנות למעורבות פעילה וישירה של הילד, אך הלכה למעשה היא מותנית ברצון מקבלי ההחלטות.	גבוהה : זכות, אשר מוקנית בתוקף מדיניות (הוראות התע"ס), או אף באמצעות חקיקה ⁷ .

³ על פי [תזכיר לחוק הסעד \(ועדות תכנון-טיפול והערכה\), התשע"ח-2018](#), הגדרת "ילד" כוללת: (1) מי שטרם מלאו לו 18 שנים; (2) מי שטרם מלאו לו 20 שנים והוא לומד במוסד חינוכי כהגדרתו בסעיף 252(ג1) לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995, בתכנית לימודים בהיקף של 20 שעות שבועיות לפחות; (3) "ילד עם מוגבלות" - מי שטרם מלאו לו 21 שנים והוא אדם עם מוגבלות כהגדרתו בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998.

⁴ ביאורי המושגים מבוססים, בין השאר, על מילון אבן-שושן (בגרסאות ובמהדורות שונות). ראו גם אנג'ל-רדאי, 2014, עמוד 12. נציין כי יש חוקרים הנותנים אבחנות אחרות והקשרים להבדל בין השתתפות לשותפות.

⁵ לעיתים, השתתפות מוחלפת בייצוג (representation).
⁶ לוי (בתוך: מרמור, לוי וכו', 2017, עמוד 396) מציגה 3 רמות של שיתוף המתקיימות במערכת שירותי הרווחה: (1) שיתוף הלכה למעשה, ובו החלטות מתקבלות במשותף ועל סמך ידע משותף; (2) שיתוף מטעה ובו החלטות מתקבלות בנפרד או שמידע איננו עובר באופן ברור בין שני הצדדים במפגש; (3) שיתוף מנוגד, ובו החלטות מתקבלות בנפרד, על סמך מידע חלקי.
⁷ כדי לאפשר, לדוגמה, שיתוף ילדים בהחלטות הנוגעות אליהם במסגרת בית המשפט לענייני משפחה, הותקנו תקנות במסגרת חוק [סדר הדין האזרחי \(תיקון\), התשע"ב - 2011](#).

רוג'ר הארט (Hart, 1992), בעבודתו, שהוכנה במסגרת UNICEF⁸, בחן שיתוף ילדים בראיה גלובלית. [הסולם](#) שבנה, כולל 8 שלבים. שלושת השלבים הראשונים⁹ הם שיתוף לכאורה, ומעידים למעשה, על העדר השתתפות (Non-Participation): ♦ **מניפולציה** (Manipulation) - שימוש בילדים, כאשר אין ביכולתם להבין מבחינה התפתחותית, את משמעות השתתפותם; ♦ **"קישוט"** (Decoration) - הילדים נוכחים באירוע, אך אין לכך משמעות מבחינתם; ♦ **שיתוף למראית עין** (Tokenism) - הילדים יכולים לבטא את דעתם ורצונם, אך בהעדר ידע מותאם והכנה ראויה, יש עבורם תועלת מועטה, אם בכלל ([Hart, 1992, pp. 8-10](#)).

שאלות שונות עשויות לעלות בקשר לשותפות ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה ובראשן השאלה הבסיסית: מדוע עלינו לפעול לשותפות ילדים בוועדה? לשאלה זו יש תשובות שונות, העיקרית שבהן נוגעת לזכות הילד להשמיע את עמדתו ורצונו בדיון הנערך בוועדה בעניינו.

שיח זכויות הילדים עוגן כאמנה בעצרת האו"ם ב-1989. [האמנה אושרה על ידי ישראל ב-1991](#). סעיף 12 [באמנה בדבר זכויות הילד](#)¹⁰ מבקש להבטיח את זכותם של ילדים המסוגלים לכך להביע את דעתם בחופשיות, בכל עניין הנוגע להם, תוך מתן משקל ראוי לדעותיהם, בהתאם לגילם וליכולתם המתפתחת. "למטרה זו תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מינהלי הנוגע לו במישרין או בעקיפין, באמצעות נציג או גוף מתאים, בצורה המתאימה לסדרי הדין שבדין הלאומי".

זרקור על עקרונות לשיתוף ילדים

[דו"ח ועדת רוטלי](#) (2003) מציין כי "מהותו של הסעיף [סעיף 12] איננה העברת קבלת ההחלטות אל הילד, כי אם מתן אפשרות לילד להיות מעורב בתהליך קבלת ההחלטות" ([שם](#), עמוד 43). נציין כי הילד רשאי ואף יכול לוותר על הזכות להשתתפות ואין היא בגדר חובה המוטלת עליו.

הדו"ח מציין כי אכן יש אתגר הטמון בשמיעת קולם של ילדים בהקשר לקבלת החלטות רשמיות בעניינם. [אולם](#) "התרת סייגים לייצוג רצון הילד עשויה ליצור מדרון חלקלק, שבו עמדה הרומזת על ניגודיות מול טובת הילד תצדיק אי שמיעת קולו. כלומר, טובת הילד כמושג עמום, עלולה להוביל לאי-שיתוף ולהדרה וכן לשיקול פטרנליסטי של האמונים על ייצוג רצון הילד" (בתוך: מרמור, לויין וכץ, 2017, עמוד 397). מתוך דו"ח ועדת רוטלי עולה, כי אין לאפשר הגבלות על שמיעת קולו של הילד ועל ייצוג רצונו בשם "טובת הילד"¹¹, כיון שאין ביניהם סתירה או דיכוטומיה (מצב של "או - או...").

⁸ Hart, A. Roger (1992): Children's Participation: From Tokenism to Citizenship. In: *Innocenti Essays*, 4, (March, 1992), UNICEF. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf

⁹ חמשת השלבים הנוספים המוצגים אצל Hart הם: ♦ יידוע של הילדים על ידי המבוגרים באופן חד-צדדי, ללא קבלת תגובתם; ♦ יידוע של הילדים על ידי המבוגרים, תוך היוועצות עמם; ♦ שיתוף ילדים בהחלטות יזומות של מבוגרים; ♦ יזומות של ילדים מכוננות / מופנות למבוגרים, שהם בסופו של דבר, מקבלי ההחלטות; ♦ העלאת יזומות על ידי ילדים, כשהם עצמם שותפים בקבלת החלטות בצוותא עם מבוגרים.

¹⁰ סקירה תמציתית על תכולת האמנה בדבר זכויות הילד מופיעה באתר [משרד המשפטים](#).
¹¹ סקירה של המושג "טובת הילד" - ראו בתוך: אנג'ל-רדאי, 2014, עמודים 20 - 22.

ועדת האו"ם, לצורך הבהרת סעיף 12 של האמנה בדבר זכויות הילד, גיבשה מספר עקרונות וסטנדרטים להבטחת שיתוף ילדים וביניהם (Morag et al., 2012, p. 3):

- שקיפות ויושר באשר למטרת ההשתתפות ולמשקל דברי הילד בתהליך;
- הבטחת החופש לילד אם להשתתף או להימנע מכך;
- הבטחת סביבה מותאמת לילדים;
- הבטחה של שוויון מלא להזדמנות אמיתיות של הזכות להשתתף;
- מתן מידע לילד באופן ההולם את צרכיו את יכולותיו;
- הגנה על הילד מפגיעה בו בהקשר להשתתפותו;
- הצבת כללים ברורים ביחס לחיסיון ולזכות היֵתֶר (privilege) ביחס למה שאומר הילד;
- מתן מידע לילד על ההחלטות המשפיעות עליו.

עקרונות אלה רלוונטיים גם לשיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה ובאים לידי ביטוי בתע"ס 8.9, כפי שייסקר בפרק הבא.

ממצאים מתוך מחקרים ודו"חות על שיתוף ילדים בדגש על ועדת תכנון-טיפול והערכה

בשני העשורים האחרונים עלה שיתופם של הורים וילדים, כולל בוועדת תכנון-טיפול והערכה, לסדר היום המקצועי והציבורי ומעידים על כך מחקרים ייעודיים ודו"חות של ועדות¹² שפעלו במסגרת משרד הרווחה והשירותים החברתיים. ליבת השותפות היא - **יצירת דרכי עזרה עם אלה הזקוקים לה, מתוך אמון בהם ולא מתוך שליטה עליהם** (רזנפלד, 1993).

ממחקר שליווה את ניסוי "קהילה 2000" (בן רבי וסבו-לאל, 2012, עמוד 21) עלה כי "שתי פעולות שבנוגע להן לא חלה עלייה במהלך הניסוי הן - שמיעת דעתו של הילד והחלטה על האם הוא יהיה נוכח בדיון"¹³.

דו"ח ועדת סילמן (2014, עמוד 42) מציין כי "שיתוף הורים וילדים הוא ערך מרכזי בעבודה סוציאלית: להורים ולילדים יש זכות בסיסית להיות שותפים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לחייהם". זאת תוך הדגשת אחריות איש המקצוע ביצירת השותפות, שהיא מיומנות מקצועית המייחדת את העבודה הסוציאלית.

עוד מציין הדו"ח, כי "שיתוף הורים וילדים יכול לתרום לתהליך קבלת ההחלטות עצמו: מתן מידע ממקור ראשון על הילד ועל המשפחה, הצגת זווית ראייה העשויה להיות שונה מזו של העובד המביא את המקרה, סיוע

¹² סקירה של ממצאי הוועדות (משרדיות ובין-משרדיות) בתוך: אנגל-רדאי, 2014, עמודים 4 - 6.

¹³ ממצאי המחקר העלו כי שותפות עם ההורים הוטמעה באופן חלקי, כי "הטמעה מלאה של העקרונות ותהליכי העבודה עשויה להיות תהליך ממושך, וכי חלק מן התחומים, כגון: השגת שותפות עם כל ההורים, שיתוף ילדים וביצוע מעקב אחר יישום תכניות הטיפול ואחר השלכותיהן - דורשים המשך למידה, פיתוח והטמעה". (שם, עמודים 33 - 34).

באבחון מצב המשפחה והיחסים בין הילדים להורים ובפירושם, הבהרת ציפיות והגברת מחויבות המשפחה להחלטות ולתהליך הטיפול.

עבודתם של [מרמור, לוין וכץ](#) (2017) מציפה **מתחים, תסריטים וחסימים שונים בשיתוף ילדים בוועדות תכנון-טיפול והערכה**, ביניהם:

- סתירה בין זכות הילד לשיתופו בקבלת החלטות הנוגעות לחייו לבין ההגנה על שלומו הילד;
 - בצד דרישה והנחיות למימוש זכות הילד לשיתופו בוועדה, העו"ס חו"ה, לעיתים, העדר מנגנון מקצועי מגבה לעניין האחריות בחוק המוטלת עליו למנוע המשך פגיעה בילדים;
 - העדר ידע על עבודה עם ילדים, כמו גם התפיסה שהלקוח הוא המשפחה או ההורים ולא הילד עצמו (מתבסס על [אלפנדר](#), 2016);
 - פער בין מציאות בה הילד, נעדר בגופו מהדיון, לבין "נוכחותו הוירטואלית" - היותו מדובר בפי המשתתפים ומוצג על ידם;
 - גם כאשר יש נהלים המבנים את שיתוף הילד, הרי בפועל - השיתוף 'תלוש', מתקיים רק בפגישת הוועדה ואיננו מרכיב במהלך כולל. שטחיותו של השיתוף עלולה להעמיק הדרת ילדים (מרמור, לוין וכץ, 2017, עמוד 402).
 - קושי של העו"ס להתמודד עם קונפליקט מול הורים¹⁴ (לדוגמה: מקללים... מעליבים...). הפגיעה מתרחשת תכופות ובאופן חשוף מול משתתפי הוועדה;
 - כאשר יש צפי שהוועדה תתנהל תוך קונפליקט בעצמות גבוהה מצד ההורים, נמנע מלכתחילה שיתוף של הילד. זאת מתוך חשיבה פטרנליסטית, שאין בהשתתפות לתרום לילד (מרמור, לוין וכץ, 2017, עמודים 403 - 404).
- בלי ספק, הפערים בין הרצוי למצוי מעמידים אתגר מורכב לשיתופם של ילדים בקבלת החלטות בעניינם ובגיבוש תכנית טיפול עבורם במסגרת ועדת תכנון-טיפול והערכה.
- הפרקים הבאים - יפרטו קווי המדיניות, שעוצבה והונהגה על ידי השירות לילד ולנוער ביחס לוועדת תכנון-טיפול והערכה; יציגו מודל עבודה מותאם לשיתוף ילדים וכן יבחנו סוגיות פרקטיות של השיתוף. זאת תוך הצגה של כיוונים, רעיונות ודרכים לחזק ולטבב הזדמנויות לשיתוף.

¹⁴ "אין ספק, זה לא נעים, שהורה מקלל אותך, שהורה מטיח בך האשמות רחוקות מהמציאות. אני לא חושבת שיש מישהו שזה לא פוגע בו בכלל... יש עובדים שאני רואה שהם נפגעים ולא מסוגלים להמשיך לשאול את השאלות ויש עובדים שכל הוועדה שותקים כמו דג" (ציטוט של יו"ר ועדה בתוך: מרמור, לוין וכץ, 2017, עמוד 401).

2. מדיניות שיתוף ילדים

בוועדת תכנון-טיפול והערכה¹⁵

בפרק זה נציג את קווי המדיניות ביחס לשיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה, כפי שבאים לידי ביטוי בתע"ס 8.9, אשר דן בתפקיד הוועדה ובדרכי עבודתה.

תע"ס 8.9, שנכנס לתוקף במרץ 2017, מתכלל ומעדכן קווי פעולה, שגובשו בשירות לילד ולנוער. זאת, בין השאר, על בסיס דו"חות ומחקרים רלוונטיים לשיתוף ילדים (ראו סקירה בפרק קודם). כמוֹכן, התע"ס פורסם עקרונית לשיתוף ילדים בדיון המתקיים בעניינם, ביניהם -

שותפות תהליך: "המשפחה שותפה בכל התהליך של ועדת תכנון-טיפול והערכה ומשתתפת בדיון מתחילתו ועד סופו" (סעיף 1/ח'). המשמעות - ♦ עבודה עם המשפחה לאיסוף מידע ולהכנתה לקראת פגישת הוועדה; ♦ נוכחות המשפחה¹⁶ בדיון: אין "לוותר" (או "לדלג") עליה, מראשיתו של הדיון ועד סיומו, כאשר נקבעים יעדים ודרכי פעולה לתכנית הטיפול; ♦ קשר וליווי של המשפחה לאחר שגובשה תכנית טיפול.

שותפות הזכות: "זכותם של ההורים והילדים להישמע בהליכים ובדיון על הטיפול בהם" (סעיפים 5/ו', 5/ז'). המשמעות - אין להדיר הורים וילדים ממימוש הזכות להיות שותפים לתהליכי עבודת הוועדה בעניינם.

שותפות זקוקה לתנאים נאותים: אחת ממטרות הוועדה היא "מתן מרחב לשותפות עם ההורים והילדים ביחס לדאגות שעולות ממצבם" (סעיף 4/ג'). המשמעות - הוועדה אמורה לספק סביבה מכילה ובטוחה להורים וכמובן לילד וכן ליצור הזדמנות לשיח משותף.

הכנה היא אבן יסוד לשותפות: "יש לשתף את ההורים ואת הילדים (בהתאם לגילם וליכולתם) בסיבות שהובילו להחלטה לקיים דיון בוועדה. יש לוודא שההורים והילדים, שעניינם מובא לדיון בוועדה, היו שותפים בתהליך וזכו להכנה בהתאם לנוהל זה" (סעיף 14.3). המשמעות - הכנה ראויה צפויה להגביר שיתוף פעולה בין המשפחה - ההורים והילד - לבין אנשי המקצוע.

שותפות כבסיס לתוצר איכותי של עבודת הוועדה: אחת התשומות הנדרשות לעבודת הוועדה היא "קיום פגישה עם כל הילדים [שעניינם אמור להגיע לדיון בוועדה] בכל גיל [הדגש במקור] לצורך הערכה פסיכוסוציאלית" (סעיף 14.2/ג'). המשמעות - שיתוף מתחיל משלב איסוף המידע לצורך קבלת החלטה על

¹⁵ סקירה על חשיבות השתתפות ילדים בוועדות תכנון-טיפול והערכה, ראו בתוך: אנג'ל-רדאי, עמודים 23 - 24.

¹⁶ בתע"ס 8.9 נעשה שימוש בשלושה מושגים: "משפחה", "הורים", "ילדים". לעיתים, יש חפיפה ביניהם והמושג "משפחה" מתייחס להורים וילדיהם כאחד (לדוגמה: סעיף 5/י': "עקרון הדיון בצוות רב-מקצועי... מקדם תפיסת טיפול הוליסטית במשפחה..."). לעיתים, המושג "משפחה" עשוי להתפרש כמתייחס להורים בלבד (לדוגמה: סעיף 1/ח', המצוטט לעיל).

קיום פגישת ועדה. ככל שהקשר עם המשפחה מבוסס על שיתוף ומתחזק אותו, הרי שתכנית הטיפול (כתוצר מצופה של עבודת הוועדה) תהיה מכוונת ומדויקת לצרכי הילד, לרצונו, לרצון הוריו ולנסיבות המשפחתיות.

שותפות כמדרג: מסעיף 18 בתע"ס, משתמעת הבחנה בין השמעה של עמדה או רצון, האפשרית גם באמצעות מייצג (עו"ס, אפוטרופוס לדין) לבין השמעת דברים בקולו של הילד, כלומר הוא נוכח בגופו בפגישת הוועדה ואומר את דבריו (18/א'-ד').

סעיף 18 מפרט תבחינים שעל פיהם מתקבלת החלטה על מתכונת שיתוף הילד. בעזרת התבחינים ניתן ליצור חלופות של שיתוף:

תבחין	גיל הקטין	הסכמה
↓ החלופה		
1) הקטין נוכח בגופו בוועדה הנפגשת בהרכב מלא	גיל 12 ומעלה	קיים רצון מצד הקטין; החלטה של הקטין לאחר הכנה (סעיף 18/ז'1); החלטה סופית על ידי ההורים ו/או העו"ס.
2) הקטין נוכח בגופו בוועדה הנפגשת בהרכב מצומצם	עד גיל 12	יש הסכמת ההורים; קיים רצון מצד הקטין; התבצעה הכנה לקטין לקראת פגישת הוועדה.
3) הקטין משמיע את דבריו בכתב, אך לא נוכח בגופו	גיל 12 ומעלה וככל שמתאים - גם לפני-כן.	קיים רצון מצד הקטין; החלטה של הקטין לאחר הכנה (סעיף 18/ז'1, 2); החלטה סופית על ידי ההורים ו/או העו"ס (ראו הרחבה בפרק 4 להלן: " סוגיות פרקטיות בשיתוף ילדים ", סעיפי משנה א' וד').
4) הקטין מיוצג על ידי עו"ס ולא נוכח בגופו	בכל גיל ולאחר שיחה עם הקטין. יש לרשום שיקול דעת מנומק.	לעיתים, יכולה להיות הסכמה להשתתפות הקטין הן מצד ההורים והן מצד הקטין, אך נוכח טובת הקטין, יש יסוד לקבוע, שהנזק לקטין יעלה על התועלת אשר בשיתופו.
5) הקטין מיוצג על ידי מייצג-קטין (אפוטרופוס לדין) ¹⁷ ולא נוכח בגופו	בכל גיל ולאחר שיחה עם הקטין ועם המייצג (האפוטרופוס לדין). יש לרשום שיקול דעת מנומק.	לעיתים, יכולה להיות הסכמה הן מצד המייצג - האפוטרופוס לדין והן מצד הקטין, אך נוכח טובת הקטין, יש יסוד לקבוע שהנזק לקטין יעלה על התועלת אשר בשיתופו. בכל מקרה בו הקטין אינו נוכח בדיון, למרות רצונו, יש לעדכן בכך את המייצג שלו, ככל שיש. זאת כשבוע מראש ועל בסיס הנמקות.

לתשומת הלב ♥ :

בחזר מנכ"ל מיוחד 109, מיום 26.02.2017, נקבע: "**לאור העובדה כי נושא השתתפות עו"ד מייצג בוועדות תכנון והערכה תלוי ועומד בעתירה לבג"צ, סעיף 9.2 להוראת התע"ס 8.9 החדשה, שכותרתו "משפחה שיש לה עורך דין מייצג", מושקה בשלב זה ועד להודעה אחרת.**"

¹⁷ **ככלל נדגיש**, כי מייצג-קטין (אפוטרופוס לדין) איננו בא במקום השתתפותו (= נוכחותו בגופו) של הילד. חלופה זו היא למקרים בהם הנזק לילד עלול לעלות על התועלת שבנוכחותו.

חלק ב':

**"ארגז כלים" לשיתוף ילדים
בוועדת תכנון-טיפול והערכה**

3. מודל עבודה לשיתוף ילדים

ועדת תכנון-טיפול והערכה היא - אחד מבין אמצעים העומדים לרשותן של מחלקות לשירותים חברתיים ברשויות מקומיות למען קטינים במצבי סיכון וסכנה ומשפחתם. כדי למצות את התהליך המתנהל בוועדה, יש צורך - בהכנה מתאימה של הקטין ומשפחתו לפני פגישת הוועדה; בפעולות לאחריה - מעקב, ליווי והכוונה של המשפחה, כמיטב שיקולי-הדעת המקצועיים. בפרק זה נשרטט את ♦ השלבים השונים בתהליך ההכנה לשיתוף ילדים - לקראת הדיון בוועדה; ♦ הממשקים המתקיימים בין יו"ר הוועדה לבעלי תפקידים אחרים בקשר לשיתוף ילדים; ♦ הדרכים לקבל החלטה על המתכונת המתאימה ביותר לשיתוף הילד.

א. הכנת חברי הוועדה

הוועדה כמעטפת מכילה שיתוף ילדים

בסיס לכל השתתפות, שותפות ושיתוף של ילדים הוא **הכנה** של חברי הוועדה לעצם נוכחות הילדים בפגישה בה נדון עניינם. כך תיווצר "**סביבה ידידותית לילדים**" ([child friendly environment](#)), אשר מותאמת במכלול הבטים: שפתית, רגשית, פיזית.

יש דרכים שונות להכנה וניתן לשלב ביניהן. לדוגמה -

♦ שיחות אישיות (במיוחד כאשר מצטרף איש מקצוע חדש לפגישות הוועדה);

♦ שיחה קבוצתית - במליאת הוועדה;

♦ שיחה להפקת מסקנות/לקחים מאירוע של השתתפות ילד בוועדה;

♦ שיחות רענון (מומלץ מדי שנה, בתחילת שנת עבודה. בשיחת-רענון ניתן לשלב סיכום של משובי ילדים¹⁸).

ליו"ר הוועדה תפקיד מוביל ומרכזי בהכנה זו. נקודת המוצא היא - זיהוי, הבנה וליבון של עמדות חברי

הוועדה להשתתפות ילדים תוך התייחסות לידע ולכלים, לדוגמה -

- מה הוא הנרטיב האישי והמקצועי להשתתפות ילדים?

- האם המשתתפים הקבועים ערוכים לאפשר לילד להשתתף בוועדה ולהשמיע את דבריו בקולו?

- עד כמה הם מסוגלים להכיל את דבריו?

- איך להפריד בין שמיעת דברי הילד בקולו לבין שמיעה בקולו?

- האם ואיך נותנים, בנוכחות הילד, ביטוי לחילוקי דעות מקצועיים בתוך הוועדה?

לעיתים, חברי הוועדה סוברים בטעות, כי השתתפות הילד היא טכנית במהותה - "לתת לילד זמן דיבור".

למעשה, (כפי שהוצג בפרק 1: שיתוף ילדים: תשתית מושגית) ניתן בקלות ובהעדר תשומת לב "לגלוש" לשיתוף "לכאורה".

חשוב, מצד אחד - למנוע מצב שבו הקטין יגיד את דבריו אך לא יהיה דבר מעבר לכך ומצד שני - ליצור

מצב בו מתקיים שיח פתוח עם הילד, קשוב ומגיב לדבריו.

¹⁸ ראו - פרק 5, כלי עזר, נספח ו'.

נציין "טיפים", אשר בעזרתם ניתן לתמוך בהשתתפות הילד ובשיתופו האיכותי, לדוגמה -

- יש לתת לילד לדבר בחופשיות ולעודד אותו להסביר את דבריו על ידי שאלות פתוחות ומבררות.
- חשוב לחזק את בחירתו של הילד להגיע לוועדה ולשתף במחשבותיו.
- יש לעודד את חברי הוועדה לא להישאר עם תחושות של חוסר הבנה: אם משהו לא ברור בדברי הילד, יש לשאול אותו ברגישות - למה מתכוון? לבקש ממנו להסביר יותר או לתת דוגמאות.
- לתמוך בילד, באמצעות משוב כגון: "אנחנו רוצים לשבח אותך על כך שבחרת לקחת חלק בפגישה ועל כך שהסברת בצורה טובה את המחשבות והרגשות שלך. חשוב לנו לשמוע אותך ואנחנו ניקח בחשבון את הדברים שלך..."

כמו-כן, יש צורך להתייחס להבטים המעשיים הבאים (**באחריות יו"ר הוועדה**):

- היכן ישהה הקטין בזמן המתנה לכניסתו?
- האם ימתין בגפו או יחד עם מלווה? אם התשובה חיובית: מי אמור להיות מלווה זה?
- היכן יושב הקטין, כאשר ייכנס לחדר-הוועדה?
- מה הוא העיתוי המתאים בסדר היום של הפגישה להכנסת הקטין לומר את דבריו בפני חברי הוועדה (כאשר הקטין ממתין להזמנתו)?
- האם כל חברי הוועדה נוכחים בעת שהקטין מציג את דבריו? מי מבין חברי הוועדה חיוני שיישאר?
- סבב של הצגת אנשי המקצוע הנוכחים בפגישה - שמות ותפקידים (**ייעשה על ידי היו"ר**);
- הסבר על הוועדה והסיבה שהקטין מצטרף לפגישה (**יניתן על ידי היו"ר**);
- הובלת השיחה עם הקטין בשפה מובנת לו ומותאמת לגילו (על ידי העו"ס שהכין את הקטין);
- שאלות שאלות המופנות לקטין על ידי אנשי המקצוע בפגישה. זאת כאשר עולה צורך בהבהרת דבריו, שמיעת דעתו על מה שנאמר וכו'. מומלץ כי - העו"ס שהכין את הקטין, או יו"ר הוועדה (כפי שיוחלט מראש על ידי יו"ר הוועדה בתיאום עם העו"ס) - יחזור עליהן בפנייתו אל הקטין;
- מי הדמות התומכת בקטין, כשמציג את דבריו בוועדה? (במיוחד כאשר ניכרות בו מצוקה ו/או חרדה);
- הימנעות משיח "מעל ראשו" של הקטין (שיח מקביל בין אנשי המקצוע; שימוש במושגים מקצועיים מופשטים ואמירות בשפה לא נגישה לקטין¹⁹);
- מי ילווה את הקטין לאחר שהשמיע את דבריו בוועדה ויצא ממנה? (היו"ר יתאם זאת מראש) לאן? (מקום פיזי במחלקה);
- מי ישוחח עם הקטין לאחר שיצא מפגישת הוועדה ויסייע לו לעבד רגשות ותגובות?

¹⁹ תשומת לב צריכה להינתן למצבים בהם - הוועדה מתנהלת בשתי שפות, לדוגמה -

- בוועדות המתקיימות למשפחות דוברות-ערבית, אשר בהן יש שימוש בערבית ועברית;
- כאשר יש מתורגמן: עליו לתרגם את דברי הילד מעברית לשפה אותה דוברים הוריו (ולא לצפות שהילד יחזור על הדברים בשפה המובנת להורים).

המלצות לקראת ישיבת הוועדה (באחריות יו"ר הוועדה)

1. כאשר מדובר בקטין בגילאי לידה עד 6, שאיננו משולב במסגרת טיפולית-חינוכית (מעון, גנון, גן וכו') בזמן בו מתקיימת פגישת הוועדה, רצוי - כחלק מההכנה - לבקש מההורים לארגן עבורו שמרטפות.
2. חשוב להסדיר מראש מקום מתאים במחלקה עבור קטין אשר ממתין, מחוץ לחדר הוועדה, להזמנתו להצטרף לדיון. מומלץ לצייד את מקום ההמתנה לילדים במשחקים ובספרים, ככל שניתן.
3. ילד, שמתקשה בוויסות רגשי, רצוי לתכנן מראש ליווי, (בזמן שממתין להזמנתו להצטרף לדיון), על ידי דמות מוכרת (לדוגמה: מחנכת, סייעת, יועצת, מדריך וכדומה).
4. ככלל, רצוי להכין מראש תגיות עם שמות חברי הוועדה ותפקידיהם (אפשר עם מדבקות וכתובה בְטוּש...) כך יקל על ההורים ועל הילדים המשתתפים בדיון - לזהות מי הם בעלי התפקידים בוועדה ואף להפחית תחושות של אי-נוחות, אשר נובעות מהעדר הֶפְרוּת עמם.

בתמונה:
**דוגמה לדרך ציון של שמות משתתפים
בוועדת העבודה והרווחה בכנסת.
(התמונה צולמה על ידי הדס פרוש/פלאש90).**

ב. הכנת הילד

הכנה לכל ילד: ליבת שיתוף ילדים

תהליך ההכנה מתקיים בעבור **כל ילד**, שעניינו מובא לדיון בוועדה. זאת בשלושה מסלולים תלויי-גיל²⁰:

מלידה ועד גיל 6	מגיל 6 ועד גיל 12	מעל גיל 12
פגישה של עו"ס המשפחה ²¹ עם הילד בהשתתפות ההורה/ההורים. רצוי במסגרת מפגש בבית המשפחה. ביצוע תצפית וניהול שיח, ככל שהילד מסוגל להתבטא.	פגישה של עו"ס המשפחה עם הילד בתיאום עם ההורים ²² . המיקום - על פי שיקול דעת של העו"ס: בבית המשפחה, במחלקה, או במסגרת אחרת, לפי העניין (לדוגמה: מרכז הורים-ילדים; בית הספר; מועדונית). עדיפות לשיחה אישית עם הילד, אך אם הוריו ו/או הילד עצמו מבקשים נוכחות של ההורים - יש לכבד זאת.	
המטרה: להתרשם ממצבו הכללי וההתפתחותי של הילד, מיחסיו עם דמויות משמעותיות ומדבריו על מצבו. זאת כבסיס לייצוג עמדתו בוועדה.	המטרה: להעריך את מצבו של הילד ואת המידה בה כשיר ומסוגל להשתתף בפגישת הוועדה. <u>אם מתאימה השתתפותו בגופו</u> , יש להכינו לקראת הפגישה.	המטרה: להכין את הילד להשתתפותו בפגישת הוועדה.

מרכיבי תוכן במסגרת **שיחת הכנה עם הילד לקראת ישיבת הוועדה בעניינו (מאגר שאלות ומערכי פעילויות מסייעות להכנה)** - ראו פרק 5, פלי עזר, נספח א'.

שלבים עיקריים בתהליך ההכנה של הילד

- תהליך ההכנה, אשר, כאמור, מתחייב לכל ילד, שעניינו נדון בוועדה, מצריך מספר שלבים: ♦ החלטה מי מתאים להכין את הילד? ♦ תיאום; ♦ ביצוע של פגישת הכנה; ♦ ככל שעולה צורך - גם עיבוי ההכנה על ידי פגישה נוספת (או פגישות נוספות). לבסוף מתקבלת החלטה. מנקודת מבטו של הילד, התהליך נועד -
- לאפשר לו להבין בלשונו, על פי התפתחותו ומצבו המנטלי והקוגניטיבי, את הסיבה לקיום ועדה בעניינו;
 - לעבד יחד איתו את הנרטיב שלו בנפרד מהנרטיב של הוריו ובני משפחתו האחרים;
 - להבהיר לו את דרך העבודה של הוועדה ואת אופן קבלת ההחלטות במסגרתה²³;
 - לסייע לו לארגן מחשבות ודעות על דאגות בעניינו, רצונותיו והעדפותיו;
 - לחזק את יכולותיו ונכונותו ולדעת כיצד לבטאם במסגרת פגישת הוועדה.

²⁰ מעובד על פי אנג'ל-רדאי, 2014, עמודים 25 - 32.

²¹ אם יש עו"ס אחר (לא עו"ס המשפחה), כגון: עו"ס מועדונית, עו"ס פנימייה או עו"ס לחוק נוער, אשר מכירים את הילד ונמצאים עמו בקשר רציף, יש לשקול מי יהיה העו"ס עמו תתקיים פגישה (שם, עמוד 25).

²² "הילד יוכל לבחור האם מעוניין שההורה יישאר עמו בחדר או יצא. ישנה עדיפות לשוחח עם הילד בנפרד מהוריו שיהיה במידת מה משוחרר מהמשמעות של נוכחות הוריו (לטוב ולרע) ויוכל לחוות את עצמו כאינדיבידואל. יש לכבד את החלטתו של ילד שמעדיף נוכחות הוריו בשיחה או הורים שמעדיפים להיות נוכחים בשיחה" (שם, עמוד 26).

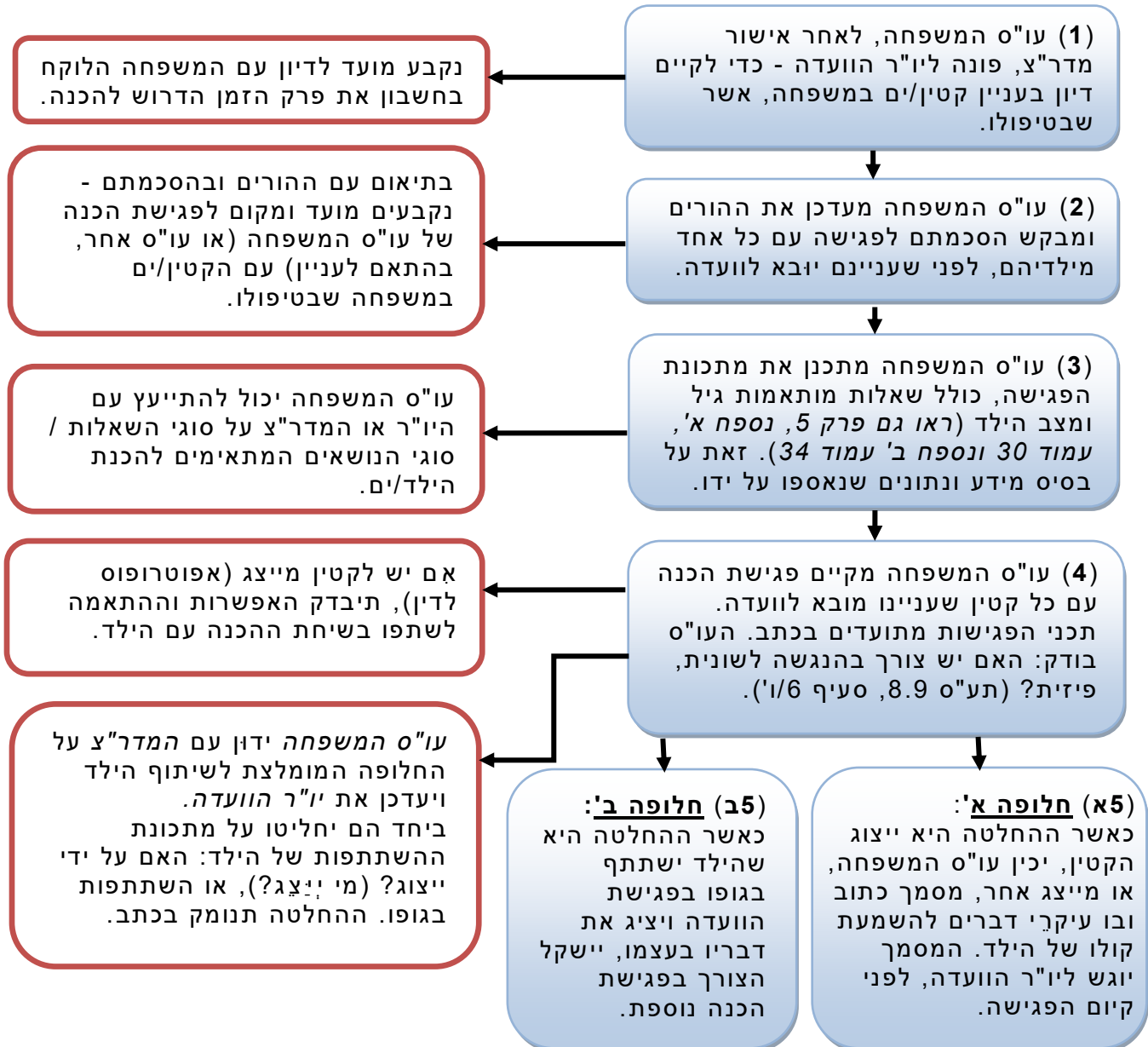
²³ מרכיב חשוב בהקשר זה הוא אבחנה בין קבלת החלטות שהמוקד שלהן הוא טובת הילד לבין התחשבות ברצונו של הילד.

השלב	תיאור
(1) החלטה על העו"ס המכין	מי מתאים להכין כל קטין: עו"ס המשפחה? עו"ס אחר? (מומלץ לקבוע בהתאם לרמת הקשר עם הקטין). אם הקטין הוצא למרכז חירום, ניתן לשקול הכנתו לפגישת ועדת תכנון-טיפול והערכה באמצעות עובד/ת של המרכז. אם הקטין נמצא בפנימייה, ניתן לשקול הכנתו באמצעות עו"ס המסגרת. זמן ומקום לפגישת הכנה על בסיס הסכמת ההורים ²⁴ והסכמת הקטין.
(2) תאום	מתקיימת על בסיס של שאלות / מרכיבי תוכן מותאמי גיל. בסופה נערך סיכום מתועד של הפגישה ומתקבלת החלטה על ההשתתפות (בהתאם לגיל הקטין, רצונו והסכמת הוריו).
(3) ביצוע פגישת ההכנה	כאשר יש מייצג-קטין (אפוטרופוס לדין), מומלץ לשתפו טרם ההכנה. ההכנה מצריכה ידע מקצועי-טיפולי ומעצם טיבה מתבצעת על ידי עו"ס ולא על ידי מייצג (אפוטרופוס לדין).
(4) עיבוי ההכנה	לעיתים, יש צורך לקיים פגישה נוספת כדי להשלים את תהליך ההכנה, לדוגמה - כאשר מתעוררות שאלות ו/או עולים ספקות ביחס לדרך המתאימה לשיתוף הקטין. קבלת החלטה על צורך בשיחה נוספת לצורך הכנת הקטין תעשה על ידי יו"ר הוועדה בהתייעצות עם העו"ס (הרלוונטי, לדוגמה - משפחה/חוק נוער/נוצ"ץ) ועם המדר"צ.
(5) החלטה על מתכונת שיתוף מותאמת לקטין	ההחלטה תתקבל על דעתם של עו"ס המשפחה והמדר"צ ובשיתוף יו"ר הוועדה. ההחלטה תתבסס, כאמור, על גיל הקטין, מידת בשלותו ההתפתחותית, מצבו הנפשי והחברתי, רצונו, הסכמת ההורים / מעורבותו של מייצג-קטין (אפוטרופוס לדין).

על בסיס ההחלטה תיקבע החלופה המתאימה: האם הילד יהיה נוכח בוועדה וישמיע את דבריו בקולו? האם יעדיף להציג את דבריו בכתב (או בהקלטה)? האם העו"ס או מייצג-הקטין (האפוטרופוס לדין), בהתאם לעניין ייצגו אותו וישמיעו את דבריו?
ראו גם פרק 5, כלי עזר, נספח ד' - "השמעת קולו של הילד": כיצד ליישם? (רשימת תיוג).

²⁴ נדגיש בהקשר זה את הצורך ברגישות תרבותית - הן בשלבי ההכנה לקראת הוועדה והן כחלק מן צפ הקשר הכולל עם ההורים. ראו לדוגמה: קורין-לנגר, נ. ונדן, י. (2012). עבודה סוציאלית בחברה מגוונת ומרובת תרבויות. מתוך מ. חובב, א. לונטל וי. קטן (עורכים): **עבודה סוציאלית בישראל**. (עמ' 506 - 526). תל-אביב: ספריית 'קו אדום', הקיבוץ המאוחד.

הכנת ילדים לדין בוועדת תכנון-טיפול והערכה: תרשים זרימה²⁵

בנוסף, על היו"ר, בהתייעצות עם עו"ס המשפחה, לשקול את המרכיבים הבאים ובהתאם להעריך אם השתתפות הילד בגופו תתאים או לא:

המצב במשפחה

☒ השתתפות מתאימה	☐ השתתפות לא מתאימה
לדוגמה: כחלק מההכנה - ניתן להגיע להסכמה משותפת הן עם ההורים והן עם הילד על השתתפותו והשמעת דבריו בקולו.	לדוגמה: קיימת הערכה מבוססת כי קונפליקטים במשפחה עלולים להחמיר בעקבות השתתפות הילד ולפגוע בו ²⁶ . במקרה כגון זה, יש לרשום שיקול דעת מנומק, שיוצג בפני חברי הוועדה.

²⁵ התרשים מותאם לפגישת ועדה ראשונה בעניינם של ילדים במשפחה.

²⁶ לעיתים, קיימים ערכים ומנהגים בתרבות המוצא שעלולים לסכן את הילד, אם ישתתף בגופו בוועדה.

המצב הרגשי / החברתי של הילד

השתתפות לא מתאימה ☒	השתתפות מתאימה ☑
<u>לדוגמה:</u> קיימת הערכה מבוססת כי מצבו של הילד, בין אם על בסיס של חו"ד דעת מקצועית של פסיכולוג או פסיכיאטר, ובין אם על יסוד התרשמותו של העו"ס - עלול להחמיר והוא ייפגע בעקבות השתתפותו בפגישת הוועדה. במקרה כגון זה, יש לרשום שיקול דעת מנומק, שיוצג בפני חברי הוועדה.	<u>לדוגמה:</u> כחלק משיחת הכנה עם הילד עולה כי הוא בעל יכולת ביטוי טובה, רוצה ומסוגל לומר במילותיו את דעתו - באופן ישיר לחברי הוועדה.

ליווי ילדים לאחר דיון בעניינם בוועדת תכנון-טיפול והערכה

שיתוף ושותפות של ילדים אינם מסתיימים בצאתו של הילד מפגישת הוועדה. לצד הכנה מוקפדת, יש חשיבות רבה לעיבוד חווית ההשתתפות עם הילד ולשיתופו בתוצרי עבודת הוועדה, כלומר - ההמלצות, כפי שבאות לידי ביטוי בתכנית הטיפול. הליווי חיוני במיוחד כאשר **מתקיימת פגישה ראשונה** בעניינו של הילד. הליווי יותאם לשני מצבים: ♦ כאשר הילד נכח בפגישת הוועדה; ♦ כאשר קולו יוצג על ידי עו"ס (או איש מקצוע אחר)²⁷. חשוב לכלול בליווי התייחסות להבטים הבאים -

ליווי לאחר נוכחות הקטין בדיון בעניינו	ליווי לאחר הדיון ²⁸ , כאשר קולו של הקטין יוצג בידי עו"ס או מייצג (אפוסטרופוס לדיון)
שחזור: מה קרה בוועדה בזמן השתתפות הילד? (התייחסות לעובדות, לדברים שנאמרו); מה הבין? האם רצה לומר דברים ולא אמר? (אם ענה בחיוב, מומלץ לשאול: מה רצה להגיד ולא אמר?)	עדכון: מסירת מידע / הסבר: מה היה בוועדה? מה הן המסקנות / ההחלטות של הוועדה?
עיבוד רגשי: איך מרגיש לאחר הפגישה? (תשומת לב לחששות, אכזבות, ציפיות...) האם היו דברים שהפריעו לו? האם היו דברים שיצרו אצלו חרדה? האם חווה חודרנות מצד חברי הוועדה? מה מידת שביעות הרצון שלו מהשתתפותו בפגישה (ראו גם פרק 5, נספח ו').	עיבוד רגשי: הזמנת תגובות מהילד, תוך תשומת לב לחששות/חרדות, אכזבות, ציפיות ובמטרה לחזקו ולהעצימו.
צעדים עתידיים: מה הן ההשלכות של תכנית הטיפול על הילד? על המשפחה? אלו שינויים צפויים להיות בסדר היום של הילד / בשגרת חייו? מה מצופה ממנו? מה מצופה מבני המשפחה? מה מצופה מאנשי המקצוע? מה עומד לרשותו (מנגנון/איש קשר) כדי לשתף, לשנות, להתאים את תכנית הטיפול - הלכה למעשה?	יישום תכנית הטיפול: מה יקרה עכשיו? אלו שינויים צפויים להיות בסדר היום של הילד / בשגרת חייו? איך יכולים להשפיע עליו?
זיהוי כוחות: איך יכול הילד לקחת חלק פעיל / להיות שותף בתכנית הטיפול? מה יכול לעזור לילד לממש שינויים והצלחות סביב דאגות, ככל שהציג אותן בדבריו בוועדה?	מנגנון תמיכה שוטפת: מי יעזור כשהיה לילד קשה? (לדוגמה: הורה במשפחה הגרעינית או בן-משפחה אחר; אם-בית או מדריך במועדונית; עו"ס או מדריך במסגרת חוץ-ביתית).

אם יש לקטין מייצג-קטין (אפוסטרופוס לדיון), תיבדק האפשרות וההתאמה לשתפו בשיחת הליווי המתקיימת עם הילד לאחר הדיון בוועדה.

²⁷ הסבירות להשמעת קולו של הילד באמצעות מייצג (בדרך כלל עו"ס ולעיתים גם על ידי מייצג-קטין - אפוסטרופוס לדיון), גדלה בגילאים צעירים (עד 10 - 12). **חיבור הילד לתכנית הטיפול וכן יצירת מעטפת תומכת בו הם חלק מרכזי בליווי.**

²⁸ במטרה לחזק ולשמר את הסמכות ההורית, חשוב, ככל שניתן, שעו"ס המשפחה (או עו"ס אחר, בהתאם לעניין), ישתף את ההורים בתהליך הליווי ויחזק את יכולתם לעדכן, ליידע ולכוון את הילד למרכיבי תכנית הטיפול בהם ייקח חלק.

4. סוגיות פרקטיות בשיתוף ילדים: שיקולי-דעת להתמודדות ודוגמאות

בפרק זה - נציג שיקולי-דעת ביחס לאתגרים בתהליכי שיתוף ילדים בוועדות תכנון-טיפול והערכה, נדגים סוגיות שכיחות ונציג דרכים אפשריות להתמודדות. אין, באופן מובהק, דרך אחת יעילה להתמודדות עם הסוגיה: בחירה באחת הדרכים או בשילוב שלהן ("גם... וגם...") נתונה לשיקול דעתך ובהתאם לנסיבות הספציפיות. **לרשותך** - מקום להוסיף מניסיוןך - דרך אחרת, שמתאימה בעיניך.

שיתוף ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה מעורר שאלות וסוגיות מגוונות, לדוגמה: מצבים בהם נוצרת סתירה בין זכויות קטינים לבין זכויות הורים... העדר התוויה (indication - אינדיקציה) ברורה ליכולותיו של הילד להשתתף בוועדה... היסוס או רתיעה של ההורים משיתוף של הילד... מצבים של ניכור הורי ועוד. לצד התפיסה של "בחינת כל מקרה לגופו"²⁹, הגורסת שאין פתרון מושלם (אולטימטיבי) להתמודדות עם סוגיות המאפיינות שיתוף ילדים בוועדה, חשוב שיו"ר הוועדה יוביל את הדיון בכל סוגיה על מערך שיקולי דעת³⁰, כמו לדוגמה:

- **הגנה על טובת הילד:** קטינים, שעניינם נדון בוועדה, חשופים (במידה משתנה) לסיכון ובעדיפות עליונה לשמור על שלומם ורווחתם.
- **תמיכה וחיזוק של תפקיד ההורה:** חשוב שהשתתפות הילד במסגרת הוועדה תשמר את אחריותם וסמכותם של ההורים, מבלי לגרוע משמירה על טובת הקטין והגנה עליו.
- **העדפה של טיפול בקהילה על פני טיפול חוץ-ביתי:** "מקומם הטבעי של ילדים הוא בחיק משפחתם" (תע"ס 8.9, סעיף 5/א').
- **תשומת לב לאתגר הטיפולי:** ילדים במצבי סיכון, שעניינם מובא לדיון בוועדה, נתונים במערכת משפחתית מורכבת. קשיי התפקוד במשפחה, עקב ריבוי בעיות, יוצרים אתגרים טיפוליים.
- **תכלול של נקודות מבט רב-גוניות:** צורך להגיע להסכמות על תכנית טיפולית, ככל שניתן, על בסיס הערכות מקצועיות, דאגות, עמדות ורצונות של ההורים ושל הילדים, אשר לעיתים, אינם בהלימה.

בתרשים

מערך של שיקולי דעת
בהתמודדות עם סוגיות של שיתוף ילדים
בוועדת תכנון-טיפול והערכה.

²⁹ ראו אצל [מרמור, לזין וכץ](#) (2017), עמוד 400.
³⁰ שיקולי-הדעת מעובדים מתוך סעיף 5 - עקרונות מנחים בעבודת הוועדה, [תע"ס 8.9](#), עמוד 6.

א. איך לאזן בין זכויות ילדים לבין זכויות ההורים?

תיאור הסוגיה

- יש מצבים בהם נראה, לכאורה, קונפליקט בין זכויות הקטין/ים לזכויות ההורים, לדוגמה:
- לילדים, כמו-גם להוריהם, קיימת זכות להשתתף בדיון בעניינם. לעיתים, נוצרים מצבים של התנגדות ההורים לשיתוף ילדם בדיון וכן התנגדות ילדים להשתתף בנוכחות ההורים.
 - לעיתים, המלצות של תכנית טיפול יכולות לקבל הסכמת ההורים - מצד אחד, וסירוב של הילד - מצד שני (במיוחד בגילים הבוגרים, מ-12 ומעלה). לחלופין, הורים עשויים להתנגד והילד יכול להסכים.

האם ואיך ניתן לאזן בין טובת הילד וזכותו לשיתוף לבין תמיכה בזכות ההורים ובסמכותם? עד למציאת פתרון והסכמות: כיצד ישפיע הדבר על תכנית הטיפול והמשך הטיפול בילד ובמשפחה?

דרכים להתמודדות

1. ככלל, כל שיחה עם הילד תיעשה בהסכמת ההורים. ניתן לפגוש את הילד בלעדיהם רק לצורך מניעת סכנה, לדוגמה: יש חשד לפגיעה פיזית ו/או פגיעה מינית בילד מצד אחד ההורים / בן משפחה אחר (כגון: אח, אחות, סב, דוד, אחיין...). במקרה זה יש להעדיף את טובת הילד מול זכות ההורים. בהקשר זה³¹, העיקרון המוביל של עבודת הוועדה הוא מְכוּוֹנֵת ודיוק לצרכי הילד, לרצונותיו, לרצון הוריו וכן לנסיבות המשפחתיות.
2. שיחת הכנה עם ההורים תכלול בְּרֹר (לאחר שזוהתה התנגדות), כמו לדוגמה: מה גורם להתנגדותם להשתתפות הילד? מה יגרום להפחתת ההתנגדות? מה הם, לדעת ההורים, התנאים שעשויים לתמוך בהשתתפות הילד? לדוגמה: תיאום החלק בוועדה בו ישתתף הילד. שיחה כזו יכולה להיות פתח לליבון משותף עם ההורים על עמדותיהם והעדפותיהם (לא מתוך פגיעה בסמכותם). אך כאמור, כאשר הורים מתנגדים לנוכחות הילד ולאחר שניסו, בלא הצלחה, לשכנעם - לא נוכל לדבר עם הילד ללא רשותם.
3. הבהרה להורים, במסגרת שיח ההכנה: **לא כל אמירה או בקשה של הילד הופכות להמלצת הוועדה.**
4. שיחת הֶכְנָה לְבְּרֹר עם הילד (לאחר זיהוי התנגדות), כמו לדוגמה: מה גורם להתנגדותו לנוכחות ההורים? מה יכול לקרות אם ההורים יִנְכְּחוּ, כאשר יציג את דבריו? מה יגרום לצמצום התנגדותו?
5. חשיבה עם הילד בפגישת הכנה: מי יכול לייצגו בפני הוועדה?
6. שיחה עם הילד ושמיעת קולו באופן פרטני על ידי עו"ס המשפחה (או עו"ס בתפקיד אחר, ככל שמכיר את הילד), תוך בדיקה מולו: מה רוצה להשמיע באמצעות העו"ס (או גורם מתאים אחר) לחברי הוועדה?

³¹ בתהליך ההכנה חשוב להעביר מסר לילד ולהוריו, שהוועדה היא גורם טיפולי ולא גורם שיפוטי או מעניש. דרכי פעולתה מוסדרות באמצעות חקיקה, לדוגמה: חוקי הסעד השונים ו**חוק יסוד כבוד האדם וחירותו**. בתי המשפט הם הגורם המוסמך היחיד לקבוע מי הוא מתעלל - עבריין ולהענישו, בכל מקרה של אלימות כלפי ילד והתעללות בו. בהיותה גורם טיפולי, הוועדה פועלת לשמור על הילד מפגיעות בו, למצוא דרכים מתאימות לספק לו ביטחון גופני ורגשי - ככל שנחוצים להתפתחותו התקינה. הוועדה לא מענישה את המשפחה על חשיפת הפגיעה/ההתעללות, אלא מבקשת לסייע בידי ההורים להתמודד עם המצב הקיים באמצעות כלים מתאימים.

7. לפני פגישת הוועדה: היו"ר, (לפי שיקול דעתו ובהתייעצות עם המדר"צ ועו"ס המשפחה), יקיים שיחה עם ההורים. זאת במטרה לחַדד את עקרון שותפות ההורים, לאפשר להורים לבטא דאגות וסיבות הגורמות להתנגדותם להשתתפות ילדם בפגישת הוועדה ולחשוב יחד עמם על פתרונות לשיתוף הילד.

8. במהלך פגישת הוועדה: היו"ר יציג את הסוגיה, ככל שקיימת ויביל שיח עם ההורים, בניסיון להבין ולצמצם התנגדויות מצדם.

9. לאחר פגישת הוועדה: הסבר לילד וכן להורים (בהתאם לעניין: לחוד או ביחד; באמצעות עו"ס המשפחה, או עו"ס אחר) - על יתרונות וחסרונות של מרכיבי תכנית הטיפול, כפי שהומלצו על ידי הוועדה. זאת במטרה לזהות אפשרויות חדשות לצמצום מצבים מעוררי דאגות ולחיזוק כוחות.

10. דרך אחרת, מניסיוןך:

ב. כיצד לפעול בהעדר התוויה ברורה ליכולת הילד להשתתף בוועדה? תיאור הסוגיה

יש מצבים בהם, גם לאחר שיחת הכנה, לא ברורות היכולות של הילד להשתתף בפגישת הוועדה, לדוגמה:

- העו"ס מתרשם שהילד יתקשה לבטא את עצמו מול פורום בו מרבית האנשים זרים לו...
- לילד יש קושי בוויסות רגשי והוא עלול להתפרץ...

האם ואיך ניתן לשמר את ערך שיתוף הילד מבלי לפגוע במהלך הניהול התקין של הוועדה (שמיעת הילד, קבלת החלטות בקשר לתכנית טיפול)?

דרכים להתמודדות

1. יו"ר הוועדה יבקש מעו"ס המשפחה להבהיר: מה היא המטרה בהשתתפות הילד המסוים בגופו?
2. אם המטרה היא התרשמות של חברי הוועדה מהילד, מומלץ לשקול אפשרות של ייצוג הילד בידי העו"ס שהכין אותו. הכנה נעשית בכל מקרה, גם אם הילד אינו משתתף בעצמו בפגישת הוועדה.
3. כאשר המטרה היא לתמוך בילד ולחַזק את כוחותיו, הרי שניתן ליצור סימולציה (משחק תפקידים), שבו הילד יתנסה באמירת דבריו ויקבל משוב מהעו"ס בשלב ההכנה.
4. יו"ר הוועדה או אחד החברים הקבועים בה - ישוחח בנפרד עם הילד ויתרשם ביחס לשיתופו.
5. ועדה מצומצמת תפגוש את הילד על מנת להתרשם מדבריו, לדוגמה: יו"ר הוועדה, עו"ס המשפחה, דמות המופקדת היטב לילד (כגון: מהמסגרת החינוכית או הטיפולית, ככל שמשולב)³².

³² מתכונת פגישה עם הילד - בהרכב של קבוצה קטנה - מתאימה גם כאשר נדרשת השלמת מידע חשוב מהילד. זאת בין אם לצורך קביעת התכנית הטיפולית, או לצורך יישומה. הפגישה תיקבע בהסכמת ההורים. יש לציין בתיעוד הוועדה את קיומה של ישיבה נוספת זו ולצרף את סיכום הישיבה לסיכום הדיון בוועדה.

ג. כיצד לפעול במצב של אי-הסכמה במחלקה על אופן שיתוף הילד? תיאור הסוגיה

לעיתים, אין הסכמה בין העו"ס במחלקה (לדוגמה: יו"ר הוועדה, עו"ס המשפחה, המדר"צ) על האופן שבו ראוי לשתף את הילד: שיתוף על בסיס נוכחות או שיתוף על בסיס ייצוג והשמעת קול הילד.

אלו מנגנונים יכולים לסייע לקבלת החלטה?

דרכים להתמודדות

1. התייעצות של היו"ר עם המדר"צ ועם עו"ס המשפחה על סמך המידע שנאסף בתהליך ההכנה. ככלל, כאשר עו"ס המשפחה מכיר היטב את המשפחה, מבין ומכין אותה - מומלץ לקבל את דעתו.
2. התייעצות של היו"ר עם הפיקוח המחוזי בשירות לילד ולנוער (כולל עו"ס מחוזי לחוק נוער).
3. דרך אחרת, מניסיוןך:

ד. מה לעשות כאשר ההורים מהססים/נרתעים משיתוף הילד בוועדה? תיאור הסוגיה

זימון הורים לוועדת תכנון-טיפול והערכה עשוי לעורר גם חששות ואף חרדות. אלה יכולות להתבטא כהיסוס או כרתיעה ביחס לשיתוף ילדם (לדוגמה: ♦ "זה לא מתאים..." ♦ "בשביל מה צריך את זה..." ♦ "אנחנו, ההורים, יכולים לדאוג לו ולהסביר דברים במקומו..." ♦ "הוא צעיר מדי בשביל דברים כאלה...")

איך ניתן להביא את ההורים להסכים לשיתוף ילדם?

דרכים להתמודדות

1. לאחר זיהוי הסיבות להיסוס או לרתיעה מצד ההורים³³, מומלץ לבחון עמם שאלות, כמו לדוגמה: ♦ מה הטעם להשתתפות הילד? ♦ מה הם היתרונות / החסרונות לשיתוף הילד? ♦ מה יכול לחזק יתרונות ולצמצם חסרונות ביחס להשתתפות הילד? ♦ מה הם, לדעת ההורים, התנאים שעשויים לתמוך בהשתתפות הילד?

³³ חשוב להסביר להורים כי אין כוונה "לכרסם" בתפקידם: הם ההורים שלו, אך גם לילד יש מה לומר ולכן חשוב להקשיב לו. על העו"ס להתייחס לסוגיה זו כהזדמנות לעשות מידול (modeling) עם ההורים לגבי מציאת האיזון בין שמיעת הילד לבין הצורך להגן עליו.

2. שיחה קצרה עם ההורים המשתפת אותם בעקרונות של האמנה לזכויות הילד ושל התע"ס - בנוגע לזכות הילד להשמעת קולו.

3. חשיבה עם ההורים בפגישת הכנה: מי יכול לייצג בפני הוועדה?

4. הצעה להורה להתייעץ על שיתוף הילד עם גורם מקובל ואמין מבחינתו, כגון: בן משפחה, שכן, רב או מלווה מטעם המש"ח.

5. בקשה מההורים לשוחח עם הילד באופן פרטני (על ידי עו"ס המשפחה או עו"ס בתפקיד אחר, ככל שמכיר את הילד), תוך בדיקה מולו: מה רוצה להשמיע באמצעות העו"ס לחברי הוועדה?

6. לעיתים, כאשר מציעים להורים שמתנגדים לנוכחות הילד, שהילד יהיה רק בחלק מפגישת הוועדה, הם נוטים להסכים.

7. דרך אחרת, מניסיוןך:

ה. איך לפעול במצב של ניכור הורי?

תיאור הסוגיה³⁴

יש להבחין בין התנגדות ילד לקשר עם הורה על רקע חוויה של פגיעה ממשית: אזי מדובר בסרבנות קשר לבין ניכור הורי המבוסס על הסתה של ההורה האחר. ניכור הורי מתרחש בתהליכי פרידה וגירושין בעצימות גבוהה, כאשר ילד מתנגד לקשר עם הורה. התנגדות הילד לקשר מושתתת על בסיס תהליכי הסתה אינטנסיביים של ההורה המועדף (ההורה המנוכר), אשר מעודד, באופן פסיבי או אקטיבי, הזדהות ותהליכי הפנמה של מחשבות ורגשות שליליים כלפי ההורה הנדחה (ההורה המנוכר). ילדים אלו מגלים הזדהות קיצונית עם הורה אחד ו'מחיקה' של ההורה השני, תוך הבעת עמדה והתנהגות ברורה.

מקובל להבחין ב-3 שלבים עיקריים במצבי ניכור הורי -

1. ניכור קל - הילד מרבה להתלונן, להביע חוסר שביעות רצון וביקורתיות, כזו, שלעיתים, אינה מציאותית כלפי ההורה המנוכר, אולם משתף פעולה באופן כללי עם תכנית הקשר.
2. ניכור בינוני - הילד נוקט בהתנהגויות קשות כלפי ההורה המנוכר. קיים קושי ממשי בקיום תכנית הקשר.
3. ניכור חמור - הילד מגלה התנגדות חריפה, כך שאין דרך לקיים את הקשר. הילד נוהג בעוינות מוחלטת, אקטיבית, ישירה וברורה כלפי ההורה המנוכר. אין ביכולת הילד לראות מורכבות או לגלות אמביוולנטיות או אמפתיה.

איך נכון, במקרה זה, לקיים שיתוף של הילד תוך שמירה על הסמכות ההורית וערך השיתוף?

³⁴ תודה על התרומה לדיון בסוגיית הניכור ההורי ולדרכי התמודדות עמה - ♦ לרקפת עצמון, עו"ס ראשית לעניין סדרי דין; ♦ למירי ספיר בן-לולו, עו"ס ארצית לעניין סדרי דין; השירות לרווחת הפרט והמשפחה במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

דרכים להתמודדות

1. חשוב, טרם קיום הוועדה, לזהות מצב של ניכור הורי: כאמור, ילד המנכר את מי מהוריו - מחזיק עמדה שלילית מוחלטת לגבי הורה אחד ועמדה חיובית כמעט מוחלטת לגבי ההורה האחר.
2. ככלל, מומלץ להבחין בין מצב שבו הילד משמיע את דבריו בפני הוועדה, לבין מצב שבו משמיע את דבריו בנוכחות שני הוריו. בוועדה, בהשתתפות שני ההורים, קיים חשש שהילד יציג את עמדתו הקיצונית והמופע ישקף את הניכור.
3. בשל התפקיד שיש לילד בסכסוך - יש לבחון את מידת הפגיעה הנוספת העלולה להיגרם לילד מהצורך להציג בפני חברי הוועדה את הניכור. נוכחותו של הילד בוועדה מקנה לו תפקיד פעיל בנטרול של ההורה המנוכר.
4. משום הסיכון לילד, אין לחייב אותו להשתתף בוועדה עם שני הוריו.
5. ראוי לשקול - מניעת הופעתו של הילד בוועדה (ללא השתתפותו הישירה - בגופו) ולהעדיף במקביל - ייצוג קולו באמצעות השמעת דבריו על ידי העו"ס.
6. יש לעיתים, מצבים בהם ניתן להגיע עם הילד להסכמות במהלך שיחת ההכנה לפני הוועדה, לגבי אופן דיבורו כלפי ההורה המנוכר וכן בתחום התוכן.
7. דרך אחרת, מניסיון:

ו. איך לפעול כאשר מדווח על קונפליקט בין ההורים לילד, שעלול להתפרץ במהלך ישיבת הוועדה?

תיאור הסוגיה

מתח בין הורים לילד הוא מאפיין משפחתי שכיח (ונורמטיבי). כך יכול להיות גם בקרב משפחות עם ילדים במצבי סיכון. מתח יכול להחרף ואף להתפרץ כקונפליקט בין הילד להוריו במהלך פגישת הוועדה. סביר להניח ששיחת הכנה של העו"ס עם הילד תציף אפשרות זו של התפרצות קונפליקט או תעלה רמזים לקיומו. לעיתים, התפרצות מתרחשת גם ללא צפי מראש וללא רמזים מוקדמים.

איך נכון לקיים שיתוף של הילד במצב של קונפליקט עם הוריו, שיכול להתפרץ בעת קיום הוועדה?

דרכים להתמודדות

1. בפגישת ההכנה עם ההורים, ככל שמתעמקת במה שצפוי לקרות בוועדה וככל שנאסף מידע על קונפליקט קיים בין הילד להורים, העו"ס יעריך עימם את מידת הסבירות שלהם להתפרצות של הילד. (תבנית-שיחה במתכונת של "אם... אז...") - יכולה לקדם הבנה והערכה לאפשרויות המובילות להתפרצות קונפליקט).

2. עם זיהוי אפשרות להתפרצות קונפליקט בין הילד להורים, העו"ס יבחן, יחד עם ההורים, כיצד נכון, לדעתם, להתמודד עם סיטואציה זו? מה הם מציעים? לפי הצורך יעלה העו"ס אפשרויות להתמודדות עם קונפליקט מתפרץ מצד הילד ויסכם, ככל שניתן, את דרך הפעולה באופן שתתמוך בסמכות ההורית - מצד אחד ותשמר את טובת הילד והמוגנות שלו - מצד שני.

3. במקביל ישוחח העו"ס עם הילד במסגרת פגישת ההכנה וינסה לזהות עימו מראש, מצבים אפשריים של התפרצות מצדו. העו"ס, בשיתוף הילד (ובהתאם לגילו וליכולותיו) ינסו - ♦ להבין סיבות אפשריות להתעוררות קונפליקט תוך כדי פגישת הוועדה; ♦ לגבש דרכים לצמצום סיבות אלה; ♦ לתרגל (ככל שניתן, אפילו באופן צנוע³⁵) כיצד יכול הילד לשלוט בתגובותיו, כדי שיוכל להציג את דבריו ולעורר קשב בקרב המשתתפים בפגישת הוועדה.

4. לעיתים, כאשר יש הערכה להתפרצות קונפליקט ברמה גבוהה, ניתן בשיחת ההכנה לשאול את ההורים (בנפרד) ואת הילד (בנפרד), מה הצפי שלהם לאפשרות זו? האם יצליחו להכיל את המתפרץ? אם תשובתם תהיה חיובית, יש לבחון עמם את האפשרויות למניעת ההתפרצות, לרשום זאת וכן לציין מה יהיו התוצאות אם בכל זאת תהיה התפרצות: מי יצא - הילד או אחד ההורים או שניהם? (להכין מראש מעין הסכם כתוב עם ההורים ועם הילד).

5. חשוב להציג מראש בפני יו"ר הוועדה את האפשרות של התפרצות קונפליקט בין הילד להוריו, ולחשוב יחד עמו: האם ואיך ניתן לנהל את הקונפליקט, ככל שיתרחש?

6. יו"ר הוועדה יציג את האפשרות של קונפליקט מתפרץ, טרם כניסת הילד לדיון הוועדה בעניינו, תוך חשיבה יחד עם המשתתפים - אנשי מקצוע וכן ההורים - כיצד ניתן להכיל את הקונפליקט ואיך לנהלו? ניתן, לדוגמה: ♦ לקבוע, כי אם תהיה התפרצות על ידי מי מההורים, יו"ר הוועדה יזהיר אותו כי אם ימשיך להתפרץ יתבקש לצאת ולא תתאפשר שמיעת קולו; ♦ לזמן, יחד עם הילד, מלווה בוגר המוכר לו ונמצא עמו בקשר טוב (מדריך, מורה, מייצג-קטין / אפוטרופוס לדין). לפי הצורך, המלווה יצא עם הילד וירגיע אותו.

7. לפני פגישת הוועדה, לשקול יחד - עו"ס ומדר"צ (בהתאם לצורך בשיתוף היו"ר) - האם חלופה של ייצוג קולו של הילד על ידי העו"ס (ללא השתתפותו הישירה - בגופו) ועדכנו לאחר פגישת הוועדה - היא דרך השיתוף המתאימה עבורו.

8. דרך אחרת, מניסיון:

³⁵ לדוגמה: באמצעות סימולציה של משחק תפקידים.

ז. איך לשתף ילד בפגישת ועדה, כאשר יש לו מייצג-קטין?

תיאור הסוגיה

קיימים מצבים בהם בית המשפט קובע שיש צורך במייצג-קטין (אפוטרופוס לדין): ראו דוגמאות מפורטות בסעיפים 5, 6, 7 במסגרת [הצעת חוק](#): ייצוג ילדים ובני-נוער, התשע"ה - 2015). במרבית המקרים מייצג-הקטין הוא משפטן, אשר כמו האפוטרופוס הטבעי, מוזמן לדיון הנוגע לילד במסגרת ועדת תכנון-טיפול והערכה. תפקידו של מייצג-קטין (אפוטרופוס לדין) הוא שמירה על ענייני הקטין לטובתו. בגיבוש עמדתו וטיעוניו ייתן המייצג (האפוטרופוס לדין) משקל הולך וגובר לרצון הקטין, בהתאם לגילו ולכשריו המתפתחים.

כיצד נכון לשתף את הקטין כאשר יש לו מייצג (אפוטרופוס לדין)?

דרכים להתמודדות

1. ככלל, הכנה צריכה לחול גם על מייצג-קטין, כפי שחלה על ההורים כאפוטרופוסים טבעיים.
2. בשיחת הכנה של העו"ס עם מייצג-הקטין - תיבדק עמו האפשרות להשתתף בשיחת הכנה שתערך עם הילד עצמו. אם יכול להשתתף - יקבע עמו העו"ס את מטרות ההכנה (לדוגמה - להעריך: האם הילד יכול להשתתף בעצמו בפגישת ועדת תכנון-טיפול והערכה בעניינו? איך לסייע לו להתכונן להצגת דבריו?).
3. על מנת לאפשר השתתפות יעילה של הקטין ומייצגו, חשוב לתאם זמן מספיק מראש את מועד הוועדה ולהעביר למייצג את המסמכים הרלוונטיים, שיעמדו בפני הוועדה, כאמור בהוראות התע"ס.
4. אם יעלה כי הילד לא רוצה להשתתף בדיון בעצמו, או הדבר איננו מתאים (לפי שיקול דעתו של העו"ס ובשיתוף מייצג-הקטין - האפוטרופוס לדין), מומלץ **לגבש את הדברים שהעו"ס יציג בשמו, כפי שנעשה בפגישות בהן אין לקטין מייצג** (כאפוטרופוס לדין).
5. בנפרד, מייצג-הקטין יעלה, על פי הבנתו ודעתו, תכנים / דגשים רלוונטיים המתייחסים לטובת הילד ולרצונו. ככל שניתן יעדכן מייצג-קטין את העו"ס בתכנים אלה.
6. אם מייצג-הקטין אינו יכול להשתתף בשיחת הכנה עם הילד, מומלץ שהעו"ס ידווח לו על עיקריה ויעביר לו תיעוד של שיחת ההכנה. מייצג-הקטין יעדכן אותו בדבר התכנים/הדגשים הרלוונטיים, שברצונו להעלות בוועדה.
7. בכל מקרה, במהלך פגישת הוועדה, אשר בה יו"ר הוועדה מתרשם כי מייצג-הקטין מבטא בעיקר את רצונותיו של הילד (לעומת התייחסות מְכוּוֹנָה לטובת הילד) - ישקף את הדברים ויחדד אותם, באמצעות שאלה, לדוגמה: מה היא טובת הילד, מנקודת מבטו של מייצג הקטין?
8. כאשר נבצר ממייצג-הקטין להשתתף בוועדה, תינתן לו אפשרות להגיש עמדתו בכתב ודבריו ייקראו במעמד הדיון. לאחר פגישת הוועדה יעודכן מייצג-הקטין בסיכום עיקרי הדיון (כולל תכנית הטיפול).
9. דרך אחרת, מניסיוןך:

חלק ג':

נספחים

5. כלי עזר

בעמודים הבאים מופיעים כלי עזר מסוגים שונים, כגון: מאגר שאלות, רשימות תיוג, דפי מידע, שאלוני הערכה. הכלים רלוונטיים להכנה ולקבלת החלטות לפני פגישת הוועדה, במהלכה ולאחריה. כל פריט מכלי העזר שלהלן, מופיע בקהילת הידע (Work Place - קהילה מקצועית מבוססת Facebook) "ועדות תכנון-טיפול והערכה" גם בקובץ נפרד, לצורך הדפסה. ניתן להצטרף על ידי פנייה במייל אל עמיר קשי, המפקח הארצי על ועדות תכנון-טיפול והערכה: AmirK@molsa.gov.il.

עמוד	
33	א. שיחת הכנה עם ילד לקראת ישיבת הוועדה בעניינו (מאגר שאלות ומערכי פעילויות מסייעות להכנה)
37	ב. תצפית ככלי למידה על ילדים (דף מידע לעו"ס ושאלות לדוגמה)
39	ג. הערכת התאמה להשתתפות הילד בפגישת ועדה (רשימת תיוג)
40	ד. "השמעת קולו של הילד": כיצד ליישם? (רשימת תיוג)
41	ה. השתתפותך בוועדת תכנון-טיפול והערכה (דפי מידע: ♦ לילדים בגיל 10 - 13; ♦ לילדים בגיל 14 - 18)
43	ו. הערכת התועלת משיתוף ילדים (דוגמאות לשאלות-משוב: לילדים, להורים, לעו"ס)

לתשומת הלב ♥:

בנספח י', [תע"ס 8.9](#), עמודים 78 - 80 - מופיע דף-מידע המיועד להורים בנושא - השתתפות ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה. ניתן להדפיסו, לאחר הורדת התע"ס למחשב אשר בשימושך.

א. שיחת הכנה עם ילד לקראת ישיבת הוועדה

(מאגר של שאלות ומערכי פעילויות מסייעות להכנה)

מאגר השאלות שלפניך כולל מגוון של שאלות³⁶ ופעילויות המסייעות להכרות עם הילד ולהכנתו לקראת ישיבת ועדת תכנון-טיפול והערכה בעניינו. ניתן לבחור ולהתאים את השאלות והפעילויות על פי רמת ההכרות שלך עם הילד וכן עם יכולותיו ותפקודיו. ניתן, כמובן, להוסיף שאלות ופעילויות - בהתאם לשיקול דעתך. בסיום השיחה עם הילד יש צורך לקבל החלטה: האם נכון לילד להשתתף בעצמו בפגישת הוועדה, או שעדיף לייצגו כדי להשמיע את קולו.

לתשומת הלב: מערכי הפעילויות³⁷ מופיעים כרשימת קישורים (עם הסבר קצר), אל דפי-אינטרנט, אותם ניתן לשמור ולהדפיס.

המרכיבים המרכזיים בשיחת ההכנה:

♦ רכישת אמן: קיום השיחה בסביבה מוכרת לילד, אשר בה הוא חש בנוח. ה-setting צריך למנוע הסחות-דעת. הבטחה מצד העו"ס לשמירת סודיות - בהתאם לגיל הילד ולמתכונת השיחה (עם/בלי גורם שלישי כמו - הורים, מייצג-קטין/אפוטרופוס לדיון, עורך דין);
♦ פתיחה והצגה עצמית של העו"ס (מי אני?³⁸ מה אני עושה?³⁹ את מי אני מכיר במשפחה שלך? "...אנחנו נפגשים עכשיו ביחד כדי לספר לך על פגישה של עובדים סוציאליים, כמוני, יחד עם המשפחה שלך ולשמוע ממך - מה אתה חושב? מה דעתך?..."
♦ הסבר על הוועדה (מי מוזמן? איך מתנהל הדיון? מה מביא לזימון המשפחה לפגישה עם חברי הוועדה?);
♦ יידוא הבנה של הילד ("איך תוכל להגיד - את מה שסיפרתי לך - במילים שלך...?") ו/או הזמנה למשוב של הילד ("מה מתאים לך מכל מה שסיפרתי?");
♦ שיח לזיהוי של כוחות, סוגיות, דאגות, אתגרים, רצונות ועדיפויות מנקודת ראות של הילד (לדוגמה: "כדי להתכונן לפגישה בוועדה, נשוחח ביחד על דברים הקשורים ביום-יום שלך... לדוגמה, מה הדבר שהכי קל לך לעשות ביום-יום / מה אתה יודע לעשות הכי טוב...? מה החלום שלך? האם יש דברים שתרצה לשנות בחיים שלך? מה למשל...?"). ככל שהילד יותר ורבלי - מומלץ להעדיף שאלות פתוחות;
♦ תיאום של ציפיות וסדרי עדיפות (מה הכי חשוב לילד שחברי הוועדה ישמעו? האם הילד רוצה ומוכן להשתתף בפועל בפגישה? עד כמה מסוגל / חש בטחון ביכולתו להציג את דבריו בפורום של הוועדה? האם מעדיף להיות מיוצג? עד כמה ניתן להיעתר לרצונותיו של הילד ביחס לתכנית הטיפול?)
♦ בסיום השיחה ינתן לילד דף מידע כתוב (נספח ה', להלן): "השתתפותך בוועדת תכנון-טיפול והערכה". אם הילד אינו יודע עדיין לקרוא או מתקשה בקריאה, מומלץ לומר: "אקרא לך את הדף בקול רם ואסביר".

³⁶ השאלות ממוינות על פי תחומים ומעובדות, בין השאר, על סמך המקורות הבאים: ♦ מקונוהי (2014), עמודים 45 - 100; ♦ רוטפוגל ולוי (2013), עמודים 41 - 47.

³⁷ מערכי הפעילויות מופיעות באתר [ילדים בסיכוי - המועצה לילד החוסה \(ע"ר\)](#), בפרק [המרכזייה החינוכית](#).

³⁸ הצגת השם ומקום העבודה (המחלקה לשירותים חברתיים ב....)

³⁹ לדוגמה: "התפקיד שלי לעזור למשפחות - ילדים והורים, כאשר קשה להם להסתדר מסיבות שונות בחיים שלהם..."

1. מאגר שאלות (מספק דוגמאות של שאלות לתחומי שיחה עם הילד. ברמת הפורות מתקדמת ניתן להשתמש גם בשאלות מכמה קודמת ולהיפך - ככל שהראיון קולח ו"זורם" ניתן להוסיף שאלות מכמות הפורות מתקדמות. תחומי השיחה מוצגים "מהקל" אל "הכבד").

רמת הפורות של העו"ס המכין עם הילד תחומי שיחה	אין הפורות מוקדמת עם הילד ⁴⁰	קיימת הפורות מעטה	קיים קשר שוטף עם הילד שאלות לדוגמה
פעילויות ותחומי עניין: מסייעים להבנות "מסדרון" לשיחת ההכנה	בבקשה ספר לי: מה אתה אוהב לעשות?	כשנפגשנו בפעם הקודמת, ספרת לי שיש דברים שאתה אוהב לעשות. בבקשה ספר לי על הפעם האחרונה שעשית דברים כאלה...	שמח לפגוש אותך. מה שלומך? מה חדש אצלך? (או) מה הדבר המעניין שעשית מאז שנפגשנו (אתמול... השבוע... בשבוע שעבר... לפני שבועיים... וכו')
תפקוד התנהגותי: מאפשר להכיר את ההתנהלות היומיומית של הילד	בבקשה ספר לי על סדר היום שלך... מה תרצה לספר לי על הגן / בית הספר שלך?	מה תוכל לספר לי על סדר היום שלך בשבוע האחרון?	מה אתה עושה בזמן הפנוי שלך?
תפקוד רגשי - מודעות עצמית ורגשות: מאפשר להעריך את היכולת העצמית לזוויסות רגשות	מה עושה אותך שמח? מה עושה אותך עצוב? קורה, לפעמים, שאנחנו מתרגזים או כועסים... מה אתה עושה כשזה קורה לך?	באלו מצבים אתה שמח? מה אתה עושה כדי להיות שמח? באלו מצבים אתה מתרגז או כועס?	מה אתה עושה כשאתה עצוב? כשמשוה מרגיז או מכעיס אותך: מה אתה עושה? קשה לך, לפעמים, לשלוט בכעס שלך? מתי זה קורה? מה קורה לך במצב כזה? מה אתה עושה?
תפקוד חברתי - חברויות ויחסי עמיתים	מי החבר/ה הכי טוב שלך? מה תוכל לספר עליו? מה אתם עושים ביחד? ⁴¹ קורה לפעמים שאנחנו כועסים על חברים ואפילו רבים עם חברים... מה, לדעתך, גורם לכעס או לריב בין חברים? איך, לדעתך, ניתן לפתור בעיות עם חברים, חוץ מאשר לריב?	ספר לי על מישהו שאתה אוהב: מה אתה אוהב אצלו? ספר לי על מישהו שאתה לא אוהב: מה אתה לא אוהב אצלו?	קורה לך שאתה מרגיש שילדים לא משתפים אותך? מה אתה עושה במצב כזה? קורה לך שאתה מתווכח עם ילדים אחרים? מה קורה במצב כזה?

⁴⁰ בהתאם לגילו ולנתוני רקע ידועים - חשוב לפגוש את הילד, לפחות בתחילת השיחה, עם אדם מוכר לו היטב ושאתו מרגיש הילד בנוח.
⁴¹ תשובות לדוגמה: נפגשים ברחוב... באים אלי הביתה... אני הולך אליהם הביתה...

רמת ההכרות של העו"ס המכין עם הילד תחומי שיחה	אין הכרות מוקדמת עם הילד שאלות לדוגמה	קיימת הכרות מעטה שאלות לדוגמה	קיים קשר שוטף עם הילד שאלות לדוגמה
המשפחה - המצב בבית והיחסים במשפחה	מי גר אתך בבית? בבית שלך לכל ילד יש חדר משלו? (בהתאם לתשובת הילד) איך זה בעיניך שיש לך חדר משלך / לגור בחדר עם _____? מה הם הכללים בבית שלך? מי קובע אותם? מה קורה כשמישהו לא מתנהג בהתאם לכללים? מה אתה עושה בעצמך בבית? במה אתה זקוק לעזרה? מי עוזר לך כשאתה מבקש עזרה בבית? האם קורה כשאתה דואג? מה גורם לך לדאגה? מה ההורים שלך חושבים על הדאגה שלך? מה, לדעתך, יפתור את הבעיה שגורמת לדאגה?	עד כמה אתה יוצר קשר טוב עם מבוגרים הקרובים אליך? איך אתה מרגיש בבית, עם בני המשפחה? עם מי אתה מסתדר הכי טוב? עם מי הכי קשה לך להסתדר? האם אתה מבקש עזרה כאשר אתה זקוק לה? כאשר קשה לך: עם מי אתה מתייעץ? לפעמים יכולים להיות ויכוחים או ריבים בבית. מה קורה לך / איך אתה מרגיש כיש ויכוחים או ריבים?	כיצד ההורים מגיבים כאשר הם כועסים עליך? מה אתה עושה כשההורים כועסים עליך? האם קורה שפוגעים בכך פיזית - נותנים לך מכות? האם קרה שהיה לך מגע פיזי לא-נעים במשפחה? עם מי? מה עשית?
את/ה הקורא/ת - מוזמנ/ת לרשום לעצמך שאלות שאפשר, לדעתך, להוסיף:			

2. מערכי פעילויות

פעילות משחקית משותפת עם הילד יכולה לסייע בשיחת הכנה. לפניך דוגמאות - כמערכים לפעילויות מבוססות משחק. במקור, הפעילויות מיועדות לילדי פנימיות. ניתן להתאימן לסיטואציה של שיחה לצורך הפרות ולהכנה לקראת פגישת ועדת תכנון-טיפול והערכה.

הדוגמאות, לקוחות, כאמור, מאתר **ילדים בסיכוי - המועצה לילד החוסה (ע"ר)**, ומופיעות בפרק **המרכזיה החינוכית**. לחיצה על הסימון בכחול תוביל אותך אל האתר, אשר בו ניתן למצוא פעילויות נוספות. מומלץ, כחלק מההתארגנות וההתכוננות לשיחת ההכנה - להדפיס את מערך ההפעלה, וככל שניתן לניילן כל עמוד (או לארוז בשמרדף).

שם הפעילות	מתאימה לגיל	תמצית הפעילות	קישור
מה אתה רוצה להיות כשתהיה גדול?	צעיר, ביניים	חשיבה על העתיד בצורה חיובית, תוך מתן אפשרות לזיהוי כוחות בעצמי.	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/ma_ata_roze.pdf
תעודת זהות אישית	רב גילי	זיהוי של מאפיינים בעצמי, תוך יצירת הזדמנות לשיתוף ולהבעת רגשות	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/t_eudat_zehut_ishit.pdf
שמחה של יום-יום (ניתן לבחור אחת מבין מספר פעילויות)	בינים	איתור וזיהוי של דברים יומיומיים, אשר משמחים את הילד.	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/si_mcha_shel_yom.pdf
רגשי	רב-גילי: עשוי להתאים כאשר יש מספר ילדים במשפחה, שעניינם יידון בוועדה	מתן ביטוי למגוון רגשות תוך המשגה ועידוד שיח.	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/ri_gshi.pdf
על רגשות ורגישות - מדרש תמונה (החל מעמוד 6 במערך)	רב-גילי	הגברה וחיזוק של מודעות להתנהלות קשובה כלפי הרגשות ומצבי הרוח	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/r_egashot_midrash_tmuna.pdf
והנשבר הלך לו	רב-גילי	עידוד ההבנה שגם במצבים של קושי ועצב, ניתן לבחור בין 2 אפשרויות: להתמיד במצב הקיים, או - לנסות להרגיש טוב יותר	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/v_ehanishbar_halach_lo.pdf
אין כמוני	ביניים, בוגר (מצריך יכולת קריאה)	העלאת המודעות העצמית לתכונות החיוביות ולחזקות קיימות אצל הילד, תוך הענקת חוויה של נראות.	http://yeladim.org.il/wp-content/uploads/2017/05/e_in_kamoni.pdf

ב. תצפית ככלי למידה על ילדים⁴²

(דף מידע לעו"ס לקראת הכרות והכנה של ילד לפגישת ועדה בעניינו)

תצפית היא כלי המסייע באיסוף מידע ישיר על הילד, במיוחד על תינוקות ופעוטות, כאשר אינם יודעים עדיין לבטא עצמם באופן מילולי, או כאשר יכולת הביטוי שלהם מצומצמת.

1. מושגים ומטרות בעריכת תצפית

תצפית היא דרך מובנית, שיטתית ומאורגנת לאיסוף של נתונים על התנהגות הילד (בעיקר בגיל הצעיר - תינוק, פעוט) ועל יחסי הגומלין שלו עם סביבתו. התצפית מתמקדת בתיאור התנהגויות גלויות והיא מצריכה התבוננות בזמנים ובמצבים שונים בחייו⁴³.

במהלך תצפית, על העו"ס לערוך רישום מתועד של ההתרחשויות, כפי שנקלטות בחושים (עיניים ואוזניים).

מה הן מטרות התצפית על ילדים בגיל הרך?

- לזהות את דפוס ההתנהגות הייחודי של הילד, נטיותיו והעדפותיו.
- לבחון את יחסי הגומלין בין הילד לסביבתו - האנושית והפיזית.
- לאפיין את רמת התפקוד של הילד בתחומי ההתפתחות השונים: התחום הסנסו-מוטורי, התחום הרגשי-חברתי והתחום הקוגניטיבי.
- להוסיף לנתונים, שיש בידי העו"ס על הילד, לצורך הכנת הדו"ח הסוציאלי, אשר מוגש ליו"ר לקראת פגישת הוועדה.
- לשתף בממצאי התצפית את ההורים / מייצג-הקטין (אפטרופוס לדיון), ככל שקיים.

2. אמצעים וכלים לביצוע תצפית על ילד

כלי כתיבה לצורך תיעוד ורישום במהלך התצפית הם תנאי הכרחי לביצועה. חשוב שתיעוד התצפית יכולול את

משך הזמן (התצפית התקיימה משעה... עד שעה...) וכן פרטים ותיאור של הסביבה, לדוגמה -

- מה היא הסיטואציה הנצפית? (לדוגמה: ארוחה; פעילות יצירה; משחק - יזום / ספונטני);
- מה הוא המיקום? (בית המשפחה; מסגרת חינוכית בה משולב הילד);
- מי שותף לסיטואציה? (הורים ו/או ילדי המשפחה; ילדים ו/או צוות במסגרת החינוכית).

⁴² מעובד על פי מאמר של בקר, עדה; דויד, ליזי (2011): "ערכת הדרכה בנושא תצפיות על ילדים", המופיע באתר [הגיל הרך](#). ניתן גם למצוא בו דוגמה לדף תצפית.

מקור נוסף לדברי הסבר ולדפי תצפית אצל שמעוני, לאה (2006): "[מרכיבי הטמפרמנט והבדלים בין ילדים](#)", מתוך: ארם, איתן; שמעוני, לאה (עורכים): "[תכנית "דרור"](#). לתשומת הלב ♥: ניתן להוריד למחשב דפי תצפית אלה כקובץ WORD.

⁴³ תצפית על ילדים איננה אירוע חד-פעמי, אלא תהליך למידה מתמשך. הצורך בסדרת תצפיות נעוץ בעובדה שהתנהגות ילדים איננה אחידה ועקבית. קצב ההתפתחות ואופן התפקוד משתנים בתחומים השונים: לעיתים, הילד מתקשה בתחום אחד, אולם מתפקד כהלכה ואף מעבר לכך בתחומים אחרים. במהלך ההתפתחות חלים שינויים ביכולתו של הילד (גם בתחומים שבהם התקשה או שבהם חל אצלו עיכוב). התנהגותו ברגע נתון מושפעת גם מגורמים רבים בסביבתו. על כן, חשוב לערוך מספר תצפיות על הילד, שישמשו בסיס של מידע מוצק לפענוח ולהסקת מסקנות.

לתצפית שפה ומילים משלה. חשוב להבחין בין מילים המשמשות למטרות פונקציונליות שונות ולמנוע ערוב ביניהן -

צפייה (observation): מילות תצפית המתארות התנהגות או מצב.

לדוגמה: **אמא של שירי עמדה בפתח. שירי קפצה ממקומה ורצה לקראתה.**

התרשמות אישית (impression): מילים וביטויים המתארים רגשות וחוויות ממבטו של הצופה.

לדוגמה: **היה לי קשה לראות אותו בוכה, כשאמו נפרדה ממנו...**

פרשנות (interpretation): מילות פירוש המסבירות מצב או התנהגות.

לדוגמה: **יובל הגיע למשפחתון רדום, ולכן ישב בפינה ומולל את הכרית, כשבפיו מוצץ.**

שיפוטיות (judgementality): מילים המבטאות עמדות שיפוטיות וערכיות של הצופה.

לדוגמה: **ליאור ילד תוקפן. אפילו הדרך בה הוא משחק היא תוקפנית.**

לפניך דוגמאות של מילות תיאור, אשר מפרטות מצבים, התנהגויות והתרחשויות -

- **מנח הגוף של הילד** (או הילדים בהתאם לסיטואציה הנצפית): לדוגמה - שכיבה אופקית (על הגב, על הבטן, על הצד); כיפוף, פיתול; ישיבה (זקופה / כפופה; עם תמיכה / ללא תמיכה); עמידה (זקופה / כפופה; עם תמיכה / ללא תמיכה).

- **הפעילות שמבוצעת על ידי הילד:** לדוגמה - הבעות פנים - בכי, חיוך, עצימת עיניים להרדמות; השמעת קולות - צעקות, צחוק, מלמול, הגייה של הברות ומילים, דיבור (אמירת משפטים קצרים / ארוכים); הבעת רגשות - רוגז / כעס, שמחה; אחיזה (רפויה / חזקה); התגלגלות (מהגב אל הבטן? מהבטן אל הגב?); שימוש בחפצים - זריקה, הושטה, תפיסה, הרמה, דחיפה; זחילה; טיפוס; הליכה; ריצה; דילוג; קפיצה; נפילה.

- **יחסי הגומלין (אינטראקציות)** של הילד עם סביבתו: לדוגמה - מגיב אל דמות בסביבתו (מחייך / בוכה); מתעלם בעקביות מבני אדם בקרבתו; מבקש עזרה - כשזקוק; מבקש / דורש תשומת לב ממבוגר הנמצא בסביבתו; משתתף במשחק עם אחרים; מתקשר מילולית עם ילדים אחרים; נושך ילדים אחרים / דוחף אותם / מרביץ להם / בועט בהם; מתעמת מילולית עם ילדים אחרים.

ככל שהילד גדל - מתרחב רפרטואר המיומנויות שלו. הצופה נדרש לחלק את הקשב בין התבוננות לבין רישום. קיימים הבדלים אינדיבידואליים רבים בין מבצעי תצפית. הבדלים אלה הם טבעיים וגורמים לשונות המתבטאות במהלך התצפית. לפרשנויות והתרשמויות אישיות יש חשיבות רבה בתהליך הלמידה מתצפית. זאת במיוחד בשלב הסקת המסקנות, כאשר ניסיון החיים הסובייקטיבי של כל צופה משפיע על הפירוש שניתן לאלמנטים רגשיים בהתרחשות הנצפית.

מומלץ, לפיכך, להוסיף הערות המבטאות פרשנויות והתרשמויות אישיות **רק בתום ביצוע התצפית**. הערות אלה מבוססות על "הקול הפנימי" של העו"ס הצופה וניתנות בקלות לשחזור מיד לאחר השלמת התצפית.

ג. הערכת התאמה להשתתפות הילד בפגישת ועדה (רשימת תיוג)

רשימת התיוג שלפניך מאפשרת להעריך האם מתאימה נוכחותו של הילד בפגישה: **כן** / **לא**? חשוב לשים לב ♥: אין בהכרח איזון בין הכוחות התומכים לבין הכוחות הבולמים. נכון את פעולות ההכנה **לחקק את הכוחות התומכים ולצמצם את הכוחות הבולמים**.

ככל שמתאים, ניתן גם לסמן ✓ (כן) או - (לא).

מרכיב ההערכה ↓
כוחות תומכים
1. התקיים שיתוף פעולה עם ההורים / הילד בתהליך ההכנה.
2. הילד מבין את הדאגות בעניינו.
3. הילד מתבטא היטב.
4. טובת הילד תומכת בהשתתפותו ובשיתופו.
5. יש הסכמת הורים.
6. יש נכונות והסכמה של הילד.
7. יש הסכמה של מייצג-הקטין (האפוטרופוס לדיון), ככל שמונה על ידי בית המשפט.
8. אחר: לפי שיקול דעת
כוחות בולמים
1. העדר שיתוף פעולה מצד ההורים בתהליך ההכנה.
2. מצב רגשי ו/או תקשורתי של הילד לא תקין (לדוגמה: איננו מאוזן מבחינה פסיכיאטרית; יכולת ביטוי דלה).
3. קיים חשש מבוסס לפגיעה בטובת הילד (לדוגמה: נוכחות הילד בפגישת הוועדה ודבריו ככל שיושמעו ישירות ממנו, עלולים לפגוע בו ובמשפחתו).
4. הילד מסרב להשתתף בפגישת הוועדה.
5. קיימים חילוקי דעות בתוך המחלקה בקשר ליכולתו של הילד להשתתף בפגישה הוועדה בעניינו.
6. הו"ר ו/או המדר"צ סבור שלא הייתה הכנה מתאימה לילד.
7. הילד מסרב להשתתף בוועדה בנוכחות הוריו.
8. אחר: לפי שיקול דעת

במקרה של ספקות ו/או חילוקי דעות, הו"ר יבחן את חוות הדעת כדלקמן -

עו"ס רלוונטי לחיווי דעה	תומך	לא תומך
עו"ס המשפחה		
מדר"צ		
עו"ס לחוק נוער		
גורם מקצועי אחר (לפרט):		

השתתפות הילד במהלך הוועדה: **כן** / **לא**

ד. "השמעת קולו של הילד": כיצד ליישם? (רשימת תיוג)⁴⁴

רשימת התיוג שלפניך מאפשרת לך לבחון מראש האם ידועים לך ומופיעים בתיעוד - לקראת ישיבת הוועדה - מרכיבי התוכן החיוניים לייצוג של הילד בפגישה: **כן** / **לא**?

ניתן לסמן ☒ (כן) או ☐ (לא) - בהתאם לעניין.

☐	☒	הייצוג יתבצע על ידי עו"ס _____ (יש לציין את שם העו"ס, את תפקידו וכן הארגון אותו מייצג - המחלקה או מתוך מסגרת אחרת) ו/או על ידי מייצג-קטין (אפוסטרופוס לדין).
		הסיבה לייצוג הילד בידי _____ היא -
		- הילד מתקשה לבטא את עצמו בכל / במרבית הנושאים שנכללו בשיחת ההכנה עימו
		- הילד מתקשה לבטא את דאגותיו במילותיו (בע"פ ו/או בכתב)
		- הילד חושש / אינו מוכן להשתתף בפגישת הוועדה כיון ש _____
		- ההורים מתנגדים להשתתפות הילד, למרות שיחות הסבר וניסיון לשכנעם
		- העו"ס שטפל בהכנתו מתרשם, כי על בסיס טובת הילד, עדיף שלא ישתתף בגופו כיון ש _____ _____
		קיימים נתונים מעודכנים (מפי הילד או באמצעות תצפית) על ההבטים הבאים -
		- הרגלי חיים בסיסיים (באופן מותאם גיל/התפתחות)
		- תפקוד רגשי
		- תפקוד חברתי
		- תפקוד במסגרת המשפחה / המסגרת החוץ-ביתית (בהתאם לעניין)
		- תפקוד במסגרת חינוכית (ככל שנמצא במסגרת כזו)
		- כוחות שמוצא בעצמו
		- הבעת דאגות

⁴⁴ הרשימה מעובדת על בסיס סעיפים 6/ג', 14.2, 19.4/א' - ו', נספח ז' הפרק הדין בילד ותפקודו (עמודים 64 - 68) בתע"ס [8.9](#).

ה. השתתפותך בוועדת תכנון-טיפול והערכה⁴⁵

(דפי מידע: ♦ לילדים בגיל 10 - 13; ♦ לילדים בגיל 14 - 18)

דפי המידע שלפניך מופרדים לשתי קבוצות גיל ומיועדים לחלוקה לילדים - בהתאם לגילם. בכל דף מידע יש מקום ייעודי למלא את פרטי העו"ס המבצע/ת את ההכנה לילד וכן את שם המחלקה. יש לשקול מסירת דף המידע לילד באמצעות ההורים וככל שמתאפשר לשלוח במייל או ב"וואטסאפ".

1. דף מידע לילדים בגיל 10 - 13

דף מידע על ועדת תכנון-טיפול והערכה	שלום לך, אולי נפגשת עם עובדת סוציאלית, או בקרת במחלקה לשירותים חברתיים עם אחד ההורים. תפקיד העובדת הסוציאלית הוא לסייע לך ולמשפחה שלך במצבים שונים של קושי להתמודד בחיי היום-יום. במחלקה שלנו פועלת ועדה בשם "ועדת תכנון-טיפול והערכה". ההורים שלך מוזמנים להיפגש עם חברי הוועדה, כדי שנחשוב, כולנו ביחד, על דרכים מתאימות להתמודדות - לך ולמשפחה. חשוב לנו, לפני פגישת הוועדה לשמוע אותך: להבין מה דעתך על השתתפותך בפגישה ולחשוב ביחד אתך מה הם הדברים, שחשובים בעיניך לחיי היום-יום שלך. לי קוראים _____. אני עובדת סוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים ב_____ ורוצה להיפגש אתך לשיחה לקראת פגישת הוועדה. בעזרת ההורים שלך אהיה אתך בקשר. אפשר ליצור איתי קשר טלפוני באמצעות מספר הטלפון - או באמצעות מייל -
---	---

לגילאי 10-13

⁴⁵ מעובד על בסיס מידע המופיע באתר [משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים](#). באתר [קהילת הידע ועדות תכנון-טיפול והערכה](#) ניתן למצוא את המסמך בקובץ נפרד.

2. דף מידע לילדים בגיל 14 - 18

דף מידע

על ועדת

תכנון-טיפול והערכה

שלום לך,

כאשר נער או נערה מתחת לגיל 18, נמצאים במצב של קושי והם זקוקים לסיוע, אנו במחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית, פועלים על מנת להציע את הסיוע המתבקש עבורם.

ייתכן שפגשת בעבר עובד/ת סוציאלי/ת, או למשפחה שלך יש קשר עם עובד/ת סוציאלי/ת במחלקה. ביחד אנו פועלים לבנות תכנית סיוע מתאימה. לעיתים, יש מצבים מאתגרים, לדוגמה:

כאשר ישנם מספר ילדים במשפחה הזקוקים לסיוע, או כאשר ההורים אינם מקבלים את תכנית הסיוע של העובדת הסוציאלית המטפלת, או במקרה בו יש לשקול כי הילד יעבור לחיות מחוץ לבית, או כאשר העובד/ת הסוציאלי/ת המטפלת חשה בצורך להתייעצות עם צוות מורחב.

במקרים אלו פונה העובד/ת הסוציאלי/ת המטפלת ל**וועדת תכנון-טיפול והערכה**. זאת על מנת שצוות מגוון של אנשי מקצוע - יחד עם המשפחה - יגבש תכנית מיטבית עבור בני המשפחה.

חשוב לנו, לפני פגישת הוועדה לשמוע אותך: להבין מה דעתך על השתתפותך בפגישה ולחשוב ביחד אתך מה הם הדברים, שחשובים בעיניך לחיי היום-יום שלך.

לשותפות שלך בתהליך יש השפעה משמעותית על הדיון בוועדה.

לי קוראים _____. אני עובד/ת סוציאלי/ת במחלקה לשירותים חברתיים ב_____ ורוצה להיפגש אתך לשיחה לקראת פגישת הוועדה. בעזרת ההורים שלך אהיה אתך בקשר.

אפשר ליצור איתי קשר טלפוני באמצעות מספר הטלפון -

או באמצעות מייל -

לגילאי 14-18

1. הערכת התועלת משיתוף ילדים

(דוגמאות לשאלות-משוב: לילדים, להורים, לעו"ס)

שאלות המשוב שלפניך מאורגנות במסגרת שאלונים ייעודיים: ♦ לילדים, ♦ להורים, ♦ לעו"ס במחלקה. השאלונים ניתנים למילוי, בהתאם לעניין, ♦ ישירות על ידי הילד/הנער או ההורים; ♦ בעזרת עו"ס המשפחה. ניתן, כמובן, לנהל שיחה, לשאול את השאלות ולתעד את התשובות. שאלונים שמולאו לאחר שיתוף (בשלב ההכנה; במהלך דיון בוועדה) - יכולים לספק לך, יו"ר הוועדה, משוב, מידע ואפשרות לחלץ תובנות על מידת שביעות רצון ועל הבנתם של ילדים, הורים, עו"ס במחלקה. זאת ביחס לעצם תהליך השיתוף, כך שאפשר להתאימו, לכוונו ולשפרו.

1. שאלות-משוב לילד

בבקשה סמני ✓ בטור המתאים לדעתך: עד כמה את/ה מסכים/ה לכל אחת מתשובות הבאות?

6 לא יודע/ת	4 במידה רבה מאד	3 במידה רבה	2 במידה מסוימת	1 לא כל כך	0 בכל לא	הנושא
						שיחת ההכנה לפני הוועדה עזרה לי
						הרגשתי שיכולתי לשתף בדברים שחשובים לי
						הבנתי את מה שחשוב להורים שלי
						הבנתי את הדברים שחשובים לחברי הוועדה
						הרגשתי נוח לומר את דברי בפגישת הוועדה
						הרגשתי שמתייחסים לבקשות שלי
						הבנתי את ההחלטות של הוועדה
						נראה לי שההחלטות מתאימות לי
						הייתי ממליץ לילדים אחרים, במצב דומה לשלי, להשתתף בוועדה שלהם

10 מאד מרוצה	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0 מאד לא מרוצה	עד כמה אתה מרוצה מההשתתפות שלך בוועדה? (סמני/י בעיגול את המספר המתאים בעיניך)
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-------------------------	--

וחוץ מזה רציתי לומר ש

למילוי על ידי העובד/ת הסוציאלי/ת

שם מלא של הילד _____ שם מלא של ההורה לילד _____
שם מלא של העו"ס ותפקידו _____ תאריך מילוי השאלון _____

2. שאלות-משוב להורים

בבקשה סמני ✓ בטור המתאים לדעתך: עד כמה את/ה מסכים/ה לכל אחת מתשובות הבאות?

6 לא יודע/ת	4 במידה רבה מאד	3 במידה רבה	2 במידה מסוימת	1 לא כל כך	0 בכלל לא	הנושא
						הרגשתי שמקשיבים לי
						הרגשתי שיכולתי לשתף בדאגות שלי
						אני מבין/ה את הדאגות של הילד/ים שלי
						אני מבין/ה את הדאגות של חברי הוועדה
						הרגשתי נוח לומר את דברי בפגישת הוועדה
						הרגשתי שמתייחסים לבקשות שלי
						הבנתי את תכנית הטיפול
						נראה לי שתכנית הטיפול מתאימה למשפחה
						נראה לי שתכנית הטיפול מתאימה לילד/ים שלי

10 מאד מרוצה	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0 מאד לא מרוצה	עד כמה אתה מרוצה מהשתתפות הילדים שלך בוועדה? (סמני/י בעיגול את המספר המתאים בעיניך)
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----------------------	---

וחוץ מזה רציתי לומר ש

למילוי על ידי העובד/ת הסוציאלי/ת

שם מלא של הילד _____ שם מלא של ההורה לילד _____
שם מלא של העו"ס ותפקידו _____ תאריך מילוי השאלון _____

3. שאלות-משוב לעו"ס

בבקשה סמני ✓ בטור המתאים לדעתך: עד כמה את/ה מסכים/ה לכל אחת תשובות הבאות?

6 לא יודע/ת	4 במידה רבה מאד	3 במידה רבה	2 במידה מסוימת	1 לא כל כך	0 בכלל לא	הנושא
						ההכנה שנעשתה עם הילד תרמה להשתתפותו בדיון
						הילד היה נינוח במהלך השתתפותו בוועדה
						ההשתתפות בפגישת הוועדה תרמה לילד עצמו
						השתתפות הילד (או לפי העניין - ייצוגו) תרמו להתאמת תכנית הטיפול עבורו
						חברי הוועדה לקחו בחשבון את דעתו של הילד בעת גיבוש תכנית הטיפול
						הילד מרוצה מהחלופה שנבחרה לתכנית הטיפול
						ההורים מרוצים מהחלופה שנבחרה לתכנית הטיפול
						יש סיכוי סביר ליישום תכנית הטיפול מצד הילד
						יש סיכוי סביר ליישום תכנית הטיפול מצד ההורים
						סיכום ←

מה היית משנה בהכנה? _____

מה היית משנה בדיון בוועדה? _____

וחוץ מזה רציתי לומר ש _____

שם מלא של הילד וגילו _____ תאריך פגישת הוועדה בעניינו _____

שם מלא של העו"ס ותפקידו _____ תאריך מילוי השאלון _____

6. מקורות מומלצים לקריאה ולהעשרה

בפרק זה מובאים פריטים ביבליוגרפיים לקריאה נוספת, הרחבה והעשרה. הפריטים, בדרך כלל, מהעשור האחרון, מוערים (עם הערות = annotated) בתמצית.

מרבית הפריטים מקוונים ומאפשרים קריאה מהאינטרנט (או הורדה למחשב האישי). זאת על ידי לחיצה על הקישור המוצמד אליהם ומסומן באמצעות - [מילה או ביטוי המופעים בכחול עם קו למטה](#).

אוסטר-קנב, סיגל וקאי-צדוק, אביטל (2011): החלטה משותפת על השינוי שעברו הוועדות לתכנון-טיפול והערכה לילדים בסיכון. בתוך: [נקודת מפגש](#) - עיתון לקהילה המקצועית העוסקת בילדים נפגעי התעללות והזנחה. גיליון 2, שבט תשע"א, ינואר 2011, עמוד 8 - 11. הוצאת [מכון חרוב](#).

המאמר סוקר שינויים שחלו בדרכי עבודתן של ועדות לתכנון-טיפול והערכה. אחד ממוקדי השינוי הוא שיתופה של המשפחה, הורים וגם ילדים. זאת בנוסף להתאמת המענים לצרכי הילדים (ולא של הילדים למענים...). המאמר מציג נקודות מבט של עו"ס בתפקידי פיקוח ארצי ושל עו"ס בתפקיד יו"ר ועדה.

אלפנדרי, רות (2016): הערכת רפורמה ארצית בתחום הגנת הילד, שנועדה לשפר השתתפות ילדים בקבלת החלטות. בתוך: [ביטחון סוציאלי](#), מרץ 2016, מס' 99, עמודים 13 - 30.

מחקר איכותני, במודל של חקר-מקרה, שבחן 21 משפחות תוך התייחסות להשתתפות ילדים בוועדות טיפול-תכנון והערכה ולהשפעתם על המלצות הוועדה.

אנג'ל-רדאי, אוסנת (2014): [ועדות תכנון-טיפול והערכה](#). משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף לשירותים אישיים וחברתיים, השירות לילד ולנוער. מופיע גם ב[קהילת הידע - ועדות תכנון-טיפול והערכה](#). פרק, שנכתב על ידי מירב זינר, עוסק בעקרונות ובקבוצות פרקטיים ביחס להשתתפות ולשותפות של ילדים בוועדת תכנון-טיפול והערכה. [שם](#), עמודים 19 - 32.

בן רבי, דליה וסבו לאל, רחל (2012): [ניסוי "קהילה 2000": שדרוג "ועדות החלטה" ותכנון שירותים בקהילה - תמצית מחקר הערכה](#). בתוך: אתר [מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל](#).

מחקר שליווה ניסוי שהוביל השירות לילד ולנוער במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, בשותפות עם ג'וינט ישראל-אשלים ומכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. מטרת הניסוי הייתה לצמצם את היקף הסיכון לילדים בקהילות שבהן הוא הופעל, באמצעות ניצול טוב יותר של המשאבים העומדים לרשות המחלקות לשירותים חברתיים והקהילה.

כהן, בן ציון (2000): גישת הכוחות בעבודה סוציאלית. בתוך: [חברה ורווחה](#), חוברת כ"ג/3, אוקטובר 2000, עמודים 291 - 300.

במרכז הגישה עומד הרעיון של התמקדות בכוחות וביכולות של הלקוח. המחבר קורא להחליף את הדגש הניתן לבעיות, חולשות ופתולוגיות ולהעדיף על פניהן את זיהוי הכוחות של הלקוח - יחד עימו, תוך מינוף שלהם לטובת דרכי התמודדות.

מקונוהי, סטפני, ה. (2014): **ראיונות קליניים עם ילדים ומתבגרים - הערכה לצורך התערבות. הוצאת "אח"**. קרית ביאליק. הספר נמצא בספריית בית הספר המרכזי. מספרו הקטלוגי - מקו 618.928.914.

ראיון קליני הוא טכניקת הערכה המקובלת ביותר בין אנשי המקצוע בשטח. ברוח התפיסה של עבודה הנסמכת על ראיות תקפות, הספר מציע גישות בעלות בסיס אמפירי לראיון קליני עם ילדים ומתבגרים. בנוסף, הספר מכיל כלים פרקטיים כגון: דפי עבודה הניתנים להתאמה, מתווי ראיונות, דוגמאות מקרה הכוללות פרשנויות ופרקים על הערכות סיכון להתאבדות ולאלימות בקרב ילדים.

מרמור, אמת; לוין, ליה וכץ כרמית (2017): "תיבת פנדורה": עמדותיהם של עובדים סוציאליים כלפי השתתפות ילדים בוועדות תכנון-טיפול והערכה. בתוך: **חברה ורווחה**, חוברת ל"ז/2, יוני 2017, עמודים 393 - 410.

המחקר, שנעשה בגישה איכותנית-נטורליסטית, מציג מחשבות ותחושות מורכבות של עובדים סוציאליים בבואם להתמודד עם דילמות הנגזרות משיתוף ילדים בוועדות תכנון-טיפול והערכה. המחקרים מצביעים על קשיים הנובעים מהעדר מדיניות סדורה והעדר מנגנוני תמיכה ממוסדים לסייע בדילמות אלה. המחקר מחזק ממצאי מחקרים קודמים, שלפיהם אין שיתוף מספיק של ילדים בוועדות ומציג סיבות שהעלו המרואיינים.

נבות, מרים; שורק, יואה; סבו-לאל, רחל ובן-רבי, דליה (2017): **מערכת השירותים לילדים בסיכון ולמשפחותיהם: הישגים ואתגרים על פי מחקרי מכון ברוקדייל**. בתוך: אתר **מכון מאיר-ג'וניט-ברוקדייל**.

ניתוח אינטגרטיבי של 23 מחקרים שביצעו חוקרי מכון ברוקדייל, מאז שנת 1997. מטרת מחקרים אלה הייתה לספק לנותני השירותים מידע שיטתי ועדכני, שיהווה בסיס להבנה של צורכי הילדים ומשפחותיהם, ושל הדרכים שמערכת השירותים יכולה לפעול בהן כדי להעניק מענים הולמים ואפקטיביים לצרכים אלה. הדו"ח מציג את הישגי המערכת בשני העשורים האחרונים, ואת הקשיים המרכזיים העומדים בפניה היום. בין ההשגים המרכזיים שמציין דו"ח המחקר - שיפור בשיתוף ההורים בתכנון תכנית ההתערבות ומולו, בין הקשיים המרכזיים - קושי בשיתוף ילדים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לחייהם.

פוקס, מיכל (2016): **"שותפות ככלי רב השפעה בבית הספר ובמערכת החינוך"**. בתוך: **מגזין השפעה: מחקר, פיתוח, יזמות, חדשנות** בהוצאת משרד החינוך, המינהל הפדגוגי.

המאמר סוקר מושגים הקשורים לשותפות במערכת החינוך, אשר במסגרתה נצברו ידע וניסיון בנושא. בנוסף, מוצג מודל של תהליך בניית שותפות, על מרכיביו. המאמר מחדד את הצורך בקשרי גומלין ובתקשורת מתמשכת על מנת לאפשר שותפות.

רוזנפלד, מ. יונה (1993): שותפות - קווים לפיתוח פרקטיקה עם ולמען אוכלוסיות מובסות, בתוך: **חברה ורווחה**, חוברת י"ג/3, אפריל 1993, עמודים 225 - 236.

העבודה הסוציאלית מסתמכת על תיאוריות ומחקרים שכותביהם רחוקים מעולמם של לקוחות מודרים ומוחלשים - מובסים, בלשון המחבר. יש לפתח תורה מקצועית של שותפות, שמבוססת על ניסיון החיים, הידע הפרקטי שרכשו ודעותיהם של הלקוחות ולא להחזיק בתורה המבוססת על אדנות וידענות.

רטפוגל, ורד ולוי, מוריה (2013): **האבחון במרכזי ילדים הורים ונתיבים להורות - התורה המקצועית**. ירושלים. הוצאת משרד הרווחה והשירותים החברתיים וג'וינט-ישראל-אשלים. הספר נמצא בספריית בית הספר המרכזי. מספרו הקטלוגי - רוט (9) 362.71.

בספר מוצגים כלים מגוונים לאבחון של הורים וילדים, כולל שאלות ממוינות על פי תחומים וגיל הילד.

McLeod, Alison (2008). **Listening to Children: A Practitioner's Guide**. Jessica Kingsley Publishers. London.

הספר נמצא בספריית בית הספר המרכזי. מס' קטלוגי MCL 618.928.914. [לרשותך קישור לתוכן העניינים ולחלק הראשון של הספר - "קולו של הילד" \(The Voice of the Child\)](#).

בספר מוצגות מגוון של טכניקות לשיתוף ילדים באמצעות האזנה פעילה, תצפית מקיפה ותקשורת עם ילדים. דגש ניתן להבנת דברים מנקודת מבטם של הילדים, עידודם לדבר על התנסויות, חוויות ורגשות ולהציג את רצונותיהם. הספר כולל רשימות תיוג, דוגמאות מהפרקטיקה, ציטוטים מדברי ילדים וניתוח מקרים (case studies) הממחישים דרכים לביסוס תקשורת אפקטיבית עם הילד.

Morag, Tamar; Rivkin, Dori & Sorek, Yoa (2012): Child Participation in the Family Courts - Lessons from the Israeli Pilot Project. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*. Vol. 26/1, April 2012. Pp. 1 - 30.

במאמר (עמודים 2 - 3) נכללת סקירה על זכות הילד להשתתפות (participation), כחלק משיח זכויות הילד על פי [אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד](#). המחברים מבהירים שני הבטים הנוגעים להשתתפות ילדים: (א): לאן ילדים מתייחסת הזכות להשתתפות? (ב) מה פירושה של השתתפות משמעותית ואפקטיבית מבחינת הילד?